

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, СПОРТУ ТА ЗДОРОВ'Я
ЛЮДИНИ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Осіпцов А. В.

« ____ » _____ 2021 р.

**«СУЧАСНІ МЕТОДИКИ ТРЕНУВАННЯ ШАШКІСТІВ
НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
магістерського) рівня вищої освіти освітньо-
професійної програми «Фізична
культура»

Шлік Андрія Михайловича

Науковий керівник:

Шаповалова Тетяна Григоріївна, кандидат
педагогічних наук, доцент кафедри
фізичного виховання, спорту та здоров'я
людини

Рецензент:

Пристинський Володимир Миколайович,
кандидат педагогічних наук, професор
кафедри теоретичних та методичних основ
фізичного виховання і реабілітації ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний
університет» м. Слов'янськ

Кваліфікаційна робота захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ____ » _____ 20__ р.

Маріуполь - 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	
ШАШКІСТІВ.....	8
1.1. Загальні поняття у тренувальному процесі шашкістів.....	8
1.2. Вікові особливості навчання на етапі початкової підготовки.....	17
1.3. Медико-біологічний контроль.....	23
1.4. Педагогічний контроль.....	24
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	26
2.1. Методи дослідження.....	26
2.2. Організація дослідження.....	34
РОЗДІЛ 3. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ТРЕНУВАННЯ	
ШАШКІСТІВ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ.....	36
3.1. Методика тренування шашкістів на етапі початкової підготовки.....	36
3.2. Комплексний підхід як основа методики тренування шашкістів на етапі початкової підготовки.....	40
3.3. Педагогічний експеримент.....	56
3.4. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	67
Висновки до третього розділу.....	69
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ.....	70
4.1. Правила безпеки на заняттях фізичного виховання.....	70
4.2. Гігієна праці й санітарія під час занять фізичними вправами.....	72
4.3. Пожежна безпека у спортивних залах.....	74
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	77
ЛІТЕРАТУРА.....	79
ДОДАТКИ.....	88

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДЮСШ – дитячо-юнацька спортивна школа

ПП – початкова підготовка

ПП-1 – група початкової підготовки 1-го року навчання

КГ – контрольна група

ЕГ – експериментальна група

ФСК – фізкультурно-спортивний комплекс

ВСТУП

Процес тренування спортсмена як особистості починається з першого заняття. Кожен тренер намагається зацікавити дітей займатися саме його видом спорту, який має свої особливості, привабливість та практичну значимість у подальшій життєдіяльності людини. Більшість тренерів з шашок мають в своєму репертуарі велику кількість літератури навчального характеру, в якій описані прийоми, стратегії та тактика гри [77; 95; 98; 102]. Натомість методичної літератури для тренера дуже мало. Саме тому значна кількість тренерів, які працюють у групах початкової підготовки, проводять свої заняття у вигляді лекцій з практичними завданнями подібно до занять у старших групах, або просто дають вирішувати завдання на картках, після чого проводяться тренувальні ігри. Такі види діяльності швидко набридають дітям молодшого шкільного віку, і більшість з них перестають цікавитися шашками та шукають себе в інших видах спорту.

Актуальність даного дослідження полягає в розробці методики побудови тренувань з шашок, яка допоможе тренерам зацікавити учнів в оволодінні цим видом спорту, досягти значних результатів їх вихованців на початковому етапі тренувального процесу шашкістів.

Систему спортивної підготовки В. М. Платонов визначив як складне багатофакторне явище, яке включає мету, завдання, засоби, методи, організаційні форми, матеріально-технічні умови тощо, що забезпечують досягнення спортсменом найвищих показників, а також організаційно - педагогічний процес підготовки спортсменів до змагань. У структурі системи підготовки виділяють спортивне тренування, змагання, позатренувальні та позазмагальні чинники, що підвищують результативність тренування та змагань [48, с. 84]. Основною ланкою тренувального процесу є спортивне тренування, в якому вирішуються основні завдання підготовки спортсменів. У трактуванні терміну «спортивне тренування» серед спеціалістів нема єдиних поглядів.

На нашу думку, найбільш логічно поняття «спортивне тренування» визначили Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов: спортивне тренування – це планований педагогічний процес, до якого входить навчання спортсмена спортивній техніці та тактиці, розвиток його фізичних здібностей [91, с.14].

Розробкою методичної допомоги для тренерів з шашок займалися Куколева І. Ю., Компанієць О. Л., Мариненко Д. С., Сечин Л. В., Івашкова О. М., Дубовець С. М., які зазначили, що істотні, навіть революційні зміни в методиці спортивного тренування шашкістів вносять сучасні інформаційні та комп'ютерні технології, за допомогою яких поряд з базовими методами підготовки з'являються нові, засновані на використанні персональних комп'ютерів, шашкових програм та Інтернету. Спеціальна підготовка юних шашкістів на сучасному етапі зазнає істотних змін та одержує додаткові можливості, які раніше неможливо було технічно реалізувати. Постає необхідність у підвищенні ефективності занять у групах початкової підготовки, щоб їх вихованці могли з честю представляти країну на міжнародній арені, здобувати більший обсяг знань і вмінь для подальшого підвищення майстерності на наступних етапах спортивної підготовки [62, с.2].

Зв'язок роботи з науковими планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в межах плану науково-дослідної роботи кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Маріупольського державного університету Міністерства освіти і науки України на 2018-2022 роки за темою «Здоров'язбережувальні та рекреаційно-оздоровчі технології в галузі фізичної культури та спорту» (номер державної реєстрації 0118U003555).

Об'єкт дослідження – процес тренування з шашок у групах початкової підготовки.

Предмет дослідження – методика проведення тренувань шашкістів у групах початкової підготовки.

Метою даного дослідження є розробка методики тренування з шашок спортсменів-початківців, яка допоможе тренерам ефективніше та якісніше

готувати організовувати тренувальний процес. Для реалізації мети дослідження слід вирішити ряд завдань:

- а) проаналізувати науково-методичну літературу та досвід роботи тренерів з шашок у групах початкової підготовки;
- б) розглянути психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку;
- в) знайти труднощі у процесі тренування юних шашкістів;
- г) розробити методику тренування юних шашкістів, яка допоможе тренеру подолати труднощі у процесі тренування та швидко досягти перших спортивних результатів з шашок;
- д) експериментально перевірити ефективність даної методики в тренувальному процесі.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети було використано наступні методи: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел; анкетування; педагогічне спостереження; педагогічний експеримент; метод педагогічного тестування психофізичних здібностей; методи контролю; методи математичної статистики.

Новизна даного дослідження пов'язана із:

- розробкою методики тренування юних шашкістів, в основі якої превалює комплексний підхід, та запропоновано відповідну структуру заняття, яку тренери зможуть застосовувати у власній практиці;
- узагальненням методичної літератури з шашок у групах початкової підготовки;
- розробкою структури тренування з шашок з урахуванням навантаження;
- експериментальним доведенням позитивного впливу занять шашками на підвищення рівня навчання в школі;
- обґрунтуванням розробленої методики.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Матеріали Кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на «Декаді

студентської науки» – 2021. Результати дослідження опубліковано у матеріалах цієї конференції.

Практична значущість дослідження: Розроблена методика може стати помічником для тренера у підготовці або розробці тренування, допоможе тренерові та його спортсменам швидше досягати професіональних успіхів, результати дослідження можуть стати початковою точкою для створення нової програми з шашок.

В ході виконання роботи перевірялася наступна **гіпотеза** дослідження: впровадження комплексного підходу у процес тренування шашкістів сприяє зацікавленості учня у заняттях з шашок, покращує результативність юних спортсменів, скорочує час на вивчення тем першого року навчання, покращує рівень навчання в школі та стан здоров'я юних спортсменів.

Матеріали роботи доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри фізичного виховання, спорту та здоров'я людини Маріупольського державного університету.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, 4 розділів, висновків до розділів, списку літератури. Робота викладена на 100 сторінки тексту, ілюстрована 12 таблицями, бібліографічний покажчик вміщує 52 джерела.

РОЗДІЛ 1.

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ШАШКІСТІВ

1.1. Загальні поняття у тренувальному процесі шашкістів

Сучасна система спортивного тренування включає прогресивні принципи, широке коло взаємозалежних завдань, науково підтверджений комплекс методів та засобів, багатообіцяюче довготривале планування, найвищу організацію контролю, надання гігієнічних умов [62, с.4].

Систему спортивної підготовки В. М. Платонов позначив як складний багатофакторний процес, яке включає мету, завдання, засоби, методи, організаційні форми, матеріально-технічні умови, що гарантують здобуття спортсменом найкращих показників, а також організаційно-педагогічний процес підготовки до змагань. До структури системи підготовки входять спортивне тренування, змагання різного рівня, позатренувальні та позазмагальні чинники, які позитивно впливають на результативність у даному виді спорту [71, с. 23].

Найголовнішим елементом тренувального процесу є спортивне тренування, в якому вирішуються основні завдання підготовки спортсменів. Визначення поняття «спортивне тренування» спеціалісти фізичної культури та спорту надають по-різному.

На нашу думку, найбільш логічно термін «спортивне тренування» розкривають Ж. К. Холодов, В. С. Кузнецов: спортивне тренування – це планований педагогічний процес, до якого входить навчання спортсмена спортивній техніці та тактиці, розвиток його фізичних здібностей.

Костюкевич В. М. висловлює думку про те, що спортивне тренування має відображати сам процес спортивної підготовки спортсменів, в якому консолідується мета, завдання, засоби, методи, принципи, сторони та напрямки

спортивної підготовки, структура тренувального процесу_(рис. 1.1) [48, с.

Загальна схема сучасної спортивної підготовки					
Мета					
<i>Фізичне вдосконалення та високі спортивні досягнення</i>					
Завдання					
<i>Зміцнення здоров'я, всебічний фізичний розвиток, оволодіння спортивною технікою та тактикою, розвиток фізичних якостей, виховання моральних і вольових якостей</i>					
Процес спортивної підготовки					
<i>Процес виховання</i>		<i>Процес навчання</i>		<i>Процес фізичного розвитку</i>	
Умови підготовки					
<i>Місця занять та інвентар</i>			<i>Гігієнічні умови</i>		
Контроль за підготовкою					
<i>Педагогічний</i>		<i>Лікарський</i>		<i>Самоконтроль</i>	
Принципи підготовки					
<i>Специфічні: Спрямованість на максимально-можливі досягнення. Поглиблена спеціалізація та індивідуалізація. Безперервність тренувального процесу. Єдність загальної та спеціальної підготовки спортсмена. Хвилеподібність динаміки навантажень. Циклічність тренувального процесу. Єдність поступовості та граничного збільшення тренувальних навантажень. Єдність та взаємозв'язок структури загальної діяльності та структури підготовленості; єдність і взаємозв'язок тренувального процесу і змагальної діяльності з поза змагальними чинниками; взаємообумовленість ефективності тренувального процесу і профілактика спортивного травматизму</i>			<i>Дидактичні: Доцільності і практичності. Готовності. Керованості та підконтрольності. Позитивної мотивації. Систематичності. Сміслової і перцептивної «наочності». Плановірності і поступовості. Методичного динамізму і прогресування. Функціональної надлишковості та надійності. Міцності та пластичності.</i>		
Засоби спортивної підготовки					
<i>Загально-підготовчі</i>		<i>Спеціально-підготовчі</i>		<i>Спеціальні вправи обраного виду спорту</i>	
Методи спортивної підготовки					
<i>Загально-педагогічні</i>		<i>Специфічні</i>		<i>Додаткові</i>	
Сторони підготовки спортсмена					
<i>Фізична</i>	<i>Технічна</i>	<i>Тактична</i>	<i>Теоретична</i>	<i>Психологічна</i>	<i>Інтегральна</i>

Рис. 1.1. Загальна схема сучасної спортивної підготовки

Процес спортивного тренування повинен подолати наступні види завдань:

– покращення показників здоров'я та розвиток всіх фізичних функцій організму;

- оволодіння технічними та тактичними знаннями в обраному виді спорту;
- максимальний розвиток фізичних якостей (сили, швидкості, витривалості, гнучкості, спритності), притаманних відповідному напрямку спортивної підготовки;
- виховання у спортсменів моральних та вольових якостей, необхідних як у спорті, так і в соціумі;
- засвоєння набором практичних та теоретичних знань, умінь та навичок у сфері фізичного виховання і спорту.

Підготовка спортсмена відбувається різносторонньо в напрямках, яким характерний цілий ряд індивідуальних ознак. До цих напрямків належать: фізична, технічна, тактична, теоретична, морально-вольова та інтегральна підготовки.

Провідною метою фізичної підготовки є формування та розвиток фізичних здібностей (силових, швидкісно-силових, швидкісних, витривалості), важливих для спорту. Виділяють дві сторони фізичної підготовки: загальну та спеціальну.

До завдань загальної фізичної підготовки відносять багатоплановий розвиток фізичних якостей, що не задіяні у тренуваннях з виду спорту.

Напрямок завдань спеціальної фізичної підготовки спрямований на оптимальне вдосконалення специфічних здібностей, що нададуть змогу спортсмену показувати результати у визначеному виді спорту.

Куколева І. Ю., Компанієць О. Л., Мариненко Д. С. роблять акцент на тому, що шашки належать до так званих гіподинамічних (нем'язкових) видів спорту, в яких основні зусилля спортсмена направлені на інтелектуальну роботу мозку, саме тому провідним видом спортивної підготовки виступає спеціальна шашкова підготовка. Автори вбачають поділ її на такі складові частини: теоретична підготовка та спеціальна практична підготовка.

Процес розробки теоретичної літератури розпочався з 30-х років ХХ століття і триває донині. Всю теорію поділяють на три частини відповідно до етапів шашкової гри: теорія дебютів, теорія середини гри та теорія ендшпілю. Розробкою та поширенням літератури, направленої на ознайомлення спортсменів з шашковими дебютами займались В. Литвинович, М. Негра, В. Висоцький, І. Бодров, А. Горін, А. Злобинський, Е. Цукерник. Їх внесок в даному напрямку діяльності дуже вагомий, адже, починаючи з другого спортивного розряду, досягнення наступних результатів неможливі без знань розігрування початку шашкової гри. Функція тренера полягає у підборі якісного та посильного дебютного репертуару.

Не менш важливою частиною теоретичних знань є теорія середини гри. Даному напрямку роботи присвячені праці В. Литвиновича, І. Перченка, В. Решетнікова, О. Романчука, Г. Хацкевича, З. Цирика, Т. Шмультяна, на який виріс не один десяток найсильніших шашкістів. Третій теоретичний напрямок стосується знання спортсменами розігрування закінчень. Деякі шашкісти, недооцінюючи ендшпіль, вважають, що можна досягти успіхів, не вивчаючи його [59, с.4]. Як показує досвід багатьох зіграних турнірів різного рангу, найбільша кількість помилок виникає у шашкістів саме в заключній частині гри, які призводять до небажаного результату гри. Автори книг, присвячених ендшпілю, М. Кукуєв, З. Цирик, Л. Витошкин, А. Волчек, Г. Маркосов, Є. Кондраченко, вважають, що при ознайомленні із закінченнями головне – не запам'ятовування позицій, а засвоєння прийомів та методів гри в них [18, 19, 22, 56, 93].

Знання теоретичних знань у кожному виді спорту, безумовно, становлять кістяк професіонального росту спортсмена. Але не менш важливо також знати історичні дані та самі літературні джерела, які дозволяють ознайомитись з передовими матеріалами та обирати більш свіжі, оновлені знання необхідного напрямку [16, 17, 54].

Автори програми з шашок для ДЮСШ пропонують умовно поділити практичну підготовку на навчально-ігрову, змагальну та аналітичну практику.

Перша реалізується через навчальні партії, вправи, тренувальні змагання. Цей різновид практичної підготовки найближчий до тематичних розділів теорії шашок. Так під час розучування теоретичних варіантів учні мають зіграти декілька партій за одним із них. На перше місце у навчальних іграх тренер ставить саме навчальну, а не спортивну мету. При цьому він може керувати перебігом партії та робити зауваження до зроблених ходів або замінити слабкий хід більшим для продовження навчання у грі. Також тренер може давати учням завдання оцінити позицію, відстежити плани суперників або відшукати кращий хід. Ще однією формою може бути проведення турніру, присвяченого певній дебютній схемі.

За словами Сухомлинського, гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається потік знань, понять і уявлень [78, с.15]. Саме цього принципу дотримуються автори програм з шашок Івашкова О.М., Волкова Н. В., Дубовець С. М., Семизорова В. В., Насонова В. В., які тренувальні заняття пропонують проводити в ігрових формах [62, 75, 80, 99, 100, 101]. З метою реалізації технічної та фізичної підготовки юних шашкістів вчителі-методисти дають настанову застосовувати практичні вправи в комплексі з проведенням ігор, що, на їх думку, сприяє кращій організації та цілеспрямованості тренувань.

Змагальна практика, насамперед, висвітлюється у участі спортсменів у сеансах одночасної гри, кваліфікаційних турнірах та конкурсах з шашок, головною метою яких постає спортивний результат. Тренер може у процесі гри вказати учню на допущений промах, але при цьому не змінюючи хід партії. Сеанси можуть проводитися як тренером, так і місцевими шашкістами високої кваліфікації, є варіант проведення шашкістом старшої групи.

Аналітична практика першочергово виховує у спортсмена вміння самостійного мислення: аналізу, порівняння, виокремлення головного. Комплекс видів діяльності цього напрямку багатоманітний: систематичний перегляд шашкової літератури з елементами аналізу, особливостей шашкових стилів, шкіл і напрямків, осмислення ідей шашкових задач та етюдів;

самостійний (або за участі тренера та інших членів секції) аналіз турнірних і матчевих партій, типових позицій, розробка дебютних систем, розгляд і оцінка творчості суперників, аналіз позицій відкладених партій; складання та наповнення індивідуального шашкової бібліотеки, що включають навчальні матеріали різних напрямків спортивної підготовки [73, 74, 93].

Планування практичної підготовки має враховувати не тільки змагання внутрішнього характеру, а й календарі позашкільних змагань, участь в яких тренер має спланувати та обговорити з учнями та їх батьками заздалегідь, після чого скласти єдиний календар змагань для кожної групи секції. Тому розділи практичної підготовки повинні бути узгодженні з цим календарем. Під час змагань важливо проводити підготовку до партій, аналіз своїх зіграних партій та партій суперника. Між змаганнями проводяться заплановані календарем внутрішні турніри та першості та інші форми практичної підготовки.

В процесі фізичної підготовки спортсмени підвищують рівень функціональної підготовленості та спеціальної тренуваності.

Турніри з шашок являються найбільш тривалими серед усіх видів спорту (у середньому 9-16 днів, іноді до 10 год. на день). В зв'язку з цим саме дуже важливо тренувати фізичну підготовленість спортсменів та їх витривалість. Фізична підготовка шашкістів, що займаються в групах ДЮСШ направлена на:

- виховання в учнів принципів ведення здорового способу життя;
- розвиток умінь долати інтелектуальні та емоційні навантаження;
- покращення загальної працездатності;
- набуття оптимальної спортивної форми для участі у відповідальних турнірах;
- загальне оздоровлення і зміцнення фізіологічних функцій організму, яке відбувається під систематичним медичним контролем.

Під час проведення фізичної підготовки тренер повинен використовувати спеціальні м'язові вправи для надання тону організму, організовувати походи

у спортзал або на ігровий майданчик. Ефективність виступів спортсмену у змаганнях має пряму залежність від його оптимального фізичного стану.

Оволодіння технічною підготовкою базується на засвоєнні умінь та навичок, необхідних спортсмену у змагальній діяльності та тренувальних заняттях. Вона відбувається поетапно: на першому етапі спортсмени здобувають початкові технічні навички у власному виді спорту, надалі йде процес їх вдосконалення до автоматичності на тренувальних заняттях, після чого вони проявляються у змаганнях.

Тактична підготовка готує спортсмена до якісного залучення найсильніших його сторін під час змагань. Вона реалізується через формування та розвиток у спортсмена умінь та навичок брати участь у спортивному протиборстві, враховуючи рівень своєї підготовленості, рівня суперника, та інших факторів [30, 35].

Психологічна підготовка займає особливе місце в загальній системі тренувального процесу шашкістів. Саме завдяки вихованню морально-вольових якостей можна досягати постійних високих результатів спортсменів. Кожен тренер має приділяти час на цей вид підготовки, який спроможний виробляти спеціальні психологічні функції шашкіста, необхідні для пристосування у змагальній діяльності.

Основу психологічно-вольової підготовки складають психологічні особливості шашкового спорту, а також психологічні характерні риси спортсмена. Саме від точності їх співвідношення напряму залежить успішність та високі досягнення у змаганнях. Психологічний напрям підготовки у шашках поділяється на:

- об'єктивну психодіагностику в системі відбору та підготовки; базову психологічну підготовку. Вона регулює розвиток специфічно необхідних психічних функцій та якостей, як логіка мислення, уважність, пам'ять, уява, здатність до аналізу та самоаналізу, цілеспрямованість, ініціативність; психологічну освіту (набуття необхідного обсягу знань про психіку дитини); формування вмінь контролювати власний психологічно-вольовий стан,

настроюватися перед новою партією, концентрувати та застосовувати власні знання та сили у процесі гри, вміти протистояти негативним впливам;

- психологічну підготовку до кожного тренування, що гарантує одержання максимального ефекту від нього;

- психологічну підготовку до і під час змагань, яка основана на базовій підготовці та оптимально готує шашкіста до спортивної боротьби. До її складу входять самоаналіз і самооцінка; з'ясування та розуміння особливостей поведінки суперників під час турнірних партій, відношення їх до результатів та якості власної гри, оцінку і думку щодо досягнень і гри інших шашкістів; вивчення взаємовідношень суперників у протистоянні.

У психологічній підготовці шашкістів доцільно розглядати такі проблеми, що виникають під час тренувального та змагального процесів:

- психологія протистояння в шашковому спорті;
- психологічні відносини, виникаючі між суперниками;
- психологія ведення атаки та організації захисту;
- здатність йти на ризик у шашкових партіях;
- проблеми інтуїції та її розвитку;
- розгляд різновидів ситуацій ризику;
- психологія гри в позиційно рівних ситуаціях;
- підтримання напруження впродовж тривалого часу;
- урахування індивідуальних характеристик партнера на етапі обрання ходу;
- різні ситуації вибору ходу;
- турнірна практика;
- контроль власного стану в процесі турніру.

Контролюючим видом тренування даного напрямку являється аналіз та коментування зіграних партій, турнірів та матчів.

Інтегральна підготовка поєднує набуття знань, умінь та навичок, розвиток фізичних та психічних характеристик, розширення досвіду та вдосконалення

рівня підготовки. Комплексна підготовка дуже актуальна та необхідна для спортсменів високої кваліфікації.

На етапі планування процесу тренувань важливо враховувати всі напрями підготовки, що надає можливість систематизовано підбирати засоби і методи підготовки, знаходити більш підходящі критерії контролю за рівнем підготовленості спортсменів.

Вчителі-методисти Базанов С. А., Никифоров Д. К. у своїх працях вказують на специфіку підготовки шашкіста, яка ґрунтується переважно на таких принципах [99, 100].

1) педагогічні (дидактичні):

- принцип свідомого та активного ставлення учнів до занять (лекційна форма навчання має супроводжуватись запитаннями та відповідями);

- принцип наочності (пояснення матеріалу теми за допомогою практичних прикладів, демонстрацій партій, їх частин, композицій з коментарем і спільним обговоренням);

- принцип систематичності (учні мають систематично отримувати знання з теоретичної та практичної підготовки через знайомі форми та прийоми навчання у визначеному режимі тренування);

- принцип приступності (пожвавлення ходу тренувального процесу образними й дотепними аналогіями, порівняннями, влучними афористичними формулами);

- принцип індивідуалізації (кожен спортсмен має отримувати особисті поради та настанови від тренера);

2) спортивні:

- принцип скерованості до найвищих досягнень (кожен тренер має скеровувати шашкістів до отримання спортивних розрядів, звань та призових місць на змаганнях обласного, всеукраїнського та світового рівня);

- принцип універсалізації (оволодіння широким теоретичним та практичним репертуаром учня для вміння застосовувати їх в різних ігрових ситуаціях);

- принцип поглибленої спеціалізації (при розкритті індивідуальних здібностей учня раціонально розвивати його найсильніші риси, водночас не допускаючи регресу в інших).

1.2. Вікові особливості навчання на етапі початкової підготовки

На цьому етапі життя дитини спостерігається помітний приріст і розвиток всіх функцій та систем організму. Доведено, що саме цей час є найкращим для засвоєння початкових знань з шашок та систематичного відвідування тренування у цьому виді спорту. Юним школярам легко піддається розучуваний матеріал. Отримані практичні навички стають міцним фундаментом для подальшого оволодіння основами шашкової гри. Спортсмени, початок шашкового тренування яких припадає на цей час, швидше орієнтуються в технічно складних ігрових ситуаціях, точніше розраховують форсовані варіанти, вірніше та оптимальніше діють у цейтнотах та інших обставинах, при цьому часто виручає їх добре розвинена інтуїція. Якщо ж поглянути на гру навіть шашкістів найвищого рівня, які почали займатися у більш старшому віці, то можна відмітити факт частішого прояву значних недоглядів і прорахунків. Психологами доведено, що періоди активності уваги, зосередженості та розумової працездатності є досить короткими – в середньому до 15х, тому навантаження повинно мати невеликий обсяг та середню інтенсивність.

Особливо важливо продовжувати розвивати пам'ять, увагу та мислення юних шашкістів.

Паралельно з інтенсивністю і концентрацією уваги у грі розвивається ще її стійкість. Дослідження Петухова показали, що тривалість гри у шестирічній дитини може досягати години і навіть трохи більше [68, с.18].

У молодших школярів переважає все ще мимовільна увага, рівень якої здебільшого залежить від цікавого виду діяльності, застосування наочності у процесі викладання, впливу всього оточуючого учня в класі на емоційну

сторону його психіки. Учень початкових класів може легко не помітити головного в навчальному матеріалі, а сконцентрувати свою увагу на несуттєвому тільки тому, що це було останнім та зацікавило його певними характеристиками. Так під час рахунку предметів, зображених на картинках, діти легко можуть перевести увагу з кількості на їх забарвлення, зовнішній вигляд, тобто на несуттєве для рахунку.

Обсяг уваги молодшого школяра теж невеликий. Зазвичай він обмежується 2-3 об'єктами, в той час як у дорослих він охоплює 4-6 таких об'єктів. Тому для того щоб учні молодших класів звернули достатню увагу на більшу кількість предметів, необхідно тривале або повторне сприйняття цих предметів. У зв'язку із недостатнім розвитком довільної уваги у дітей формування поверхневого сприйняття.

Звертаємо увагу на тому, що це особливо проявляється на уроках читання у 1 класі у випадках, коли школяр, вірно схопивши першу частину слова, не дочитує його кінцівку, а намагається вгадати, в результаті чого все слово звучить невірно.

Незважаючи на вищесказане, в цьому віці все ж таки спостерігається значний стрибок у розвитку довільної уваги дитини. У навчальному процесі мало що викликає безпосередній інтерес школяра. Перед учнем постає непроста задача – постійно зосереджувати зусилля на те, щоб не відволікатися від виконуваного виду діяльності. Цим процесом керує вчитель або тренер, який висуває певні вимоги до виконання обраного в даний момент типу завдань. При цьому учень теж спостерігає той факт, що розсіяність уваги під час виконання визначеної роботи призводить до небажаних результатів, тому сам себе настраює бути більш уважним. Починаючи саме з цього моменту в нього формується навичка керування своєю увагою, яка виконує провідну роль у навчальному процесі.

Прояви мимовільної уваги у школярів мають місце лише при здатності тренера зацікавити учнів до участі в таких вправах, які збуджують їх позитивні емоції, тим самим роблять навчальний процес досить привабливим.

Покроковий інструктаж, донесення основної мети завдання дають можливість учням представити результати його вирішення та способи їх одержання у власній уяві, що й викликає у них довільну увагу.

Важливе місце у вихованні та розвитку довільної уваги становить вимогливість вчителя, яка має бути послідовною та систематичною.

У процесах виховання та навчання у школі постійно відбувається розвиток пам'яті. При цьому спостерігаються як зміна її кількісних, так якісних характеристик.

Перш за все, зростає значення другої сигнальної системи, що відображається в посиленні ролі навмисного запам'ятовування, необхідного при виконанні всіх шкільних задач, та у значному розвитку абстрактної, словесно-логічної пам'яті.

Молодші школярі для розуміння матеріалу користуються наочним сприйманням зав'язків та відносин предметів.

В цьому шкільному віці суттєво посилюється значення застосування різного роду «опор», які відіграють в процесах пам'яті другорядну роль, в результаті чого запам'ятовування і відтворення в учнів все більше стають опосередкованими, а не безпосередніми, як було раніше. Цей момент дуже вдало показаний в роботі Леонтьєва, який досліджував процеси запам'ятовування дітей і дорослих словесних рядів без застосування «опор» та з опорою на картинки.

Загальний розумовий розвиток учнів сприяє зростанню ролі логічної обробки (систематизації та узагальнення) матеріалу - поділу його на виокремлені складові, визначенню найбільш важливих з них, встановленню зв'язку з попередньою темою. Вона значно спрощує запам'ятовування, а також дозволяє юним школярам відтворювати не тільки буквально, а й переказувати «своїми словами».

Правильна організація повторень і систематичне застосування знань у розв'язуванні завдань відіграють велике значення для розвитку і виховання пам'яті.

Засвоєння способів запам'ятовування відбувається тим успішніше, чим більше уваги приділяє їм учитель, який має знайомити учнів з найбільш раціональними прийомами запам'ятовування і пригадування. Використання раціональних методів запам'ятовування - найголовніша з умов розвитку і виховання пам'яті.

Значні зміни в розвитку мислення дітей відбуваються під час вступу до школи. Навчання не тільки розширює обізнаність учнів, але й дає великий багаж нових знань, та ставить нові вимоги до розумової діяльності, формує розумові процеси.

Знання, отримані в школі, навіть в початкових класах, повідомляються в певній системі. Школяр пізнає не окремі, розрізнені поняття, а систему понять, що показує реальні взаємозв'язки, міжпредметні відносини та явища дійсності. Він знайомиться з різними видами тварин, рослин, породами дерев, порами року, предметами і явищами неживої природи. Все це вводить його в класифікацію предметів і явищ, в вивчення взаємини більш загальних і приватних понять, в вивчення системи понять.

Шкільне навчання вимагає цілеспрямованої розумової діяльності у вирішенні певної задачі. Школяр повинен знайти відповідь на поставлене вчителем запитання, зберігаючи певний напрям мислення - спрямованість на вирішення цієї задачі. Ця цілеспрямованість розумової діяльності розвивається поступово. Деякі першокласники у ситуаціях, коли їм дається завдання, що вимагає практичної діяльності (намалювати в зошиті число гуртків, відповідне досліджуваному в даний момент числу), забувають про цю задачу вже на початку її виконання та будучи захоплені самим процесом малювання, заповнюють кружечками значну частину сторінки, зовсім не підраховуючи число намальованих кружечків [28, 96].

Навчаючи вмінню підпорядковувати розумову діяльність вирішення поставленого завдання, школа вчить учнів перемикатися, коли це потрібно, з одного завдання на інше, з одного способу дії на інший. При цьому формуються гнучкість та рухливість мислення дітей молодшого шкільного віку.

Часто бувають випадки перенесення алгоритму розв'язання однієї задачі на іншу, яка має спосіб вирішення суттєво відмінний від попередньої. Це показує інертність мислення дітей, значення якої тим більше, чим молодша дитина. Саме з нею доводиться стикатися вчителям та батькам, коли вдіти мають проявляти самостійну розумову діяльність під час виконання завдань. З досвіду роботи вчителів молодших класів можна дізнатися про наступний факт. Якщо першокласникам запропоновано самостійно придумати умову арифметичної задачі, що відповідає певним вимогам, то часто велика кількість дітей копіює сюжети, вже придумані їх товаришами або дані їм в якості зразка, не вміючи самостійно придумати новий сюжет. Те ж саме буває тоді, коли треба придумати приклади на граматичні правила.

У процесі шкільного навчання діти все більше знайомляться з абстрактними поняттями і поступово оволодівають ними. І це знову-таки нерідко досягається з великими труднощами. На початку навчання учні часто не можуть відволіктися від конкретних предметів, узагальнювати абстрактними положеннями та поняттями, які треба засвоїти. Рахуючи спочатку лише конкретні предмети, учні I класу нерідко не можуть повторити обчислення, якщо при цьому потрібно порахувати інші предмети. Правильно, наприклад, дізнавшись (користуючись сірниками), скільки буде, якщо до 5 сірників додати 3 сірники, деякі учні не можуть сказати, скільки вийде, якщо до 5 олівців додати 3 олівця (коли олівців немає перед ними), і кажуть: «Треба принести олівці». У молодшому шкільному віці діти лише повільно і поступово оволодівають абстрактним мисленням. Їх розумова діяльність ще у великій мірі пов'язана з чуттєвим пізнанням: зі сприйняттям конкретних речей і явищ або їх живим, наочним поданням. Незважаючи на значні успіхи в засвоєнні словесного матеріалу і в оволодінні абстрактними поняттями, мислення молодшого школяра все ще в значній мірі зберігає наочний характер [60, с.28].

Чималі труднощі спостерігаються у школярів молодшого віку при виділенні в конкретному матеріалі головного, істотного і вираженні його в словесній формі. Школяр 1-го класу легко може описати наочну ситуацію,

передати конкретний зміст розповіді, але часто лише з великими труднощами передає в короткій формі істотне в тексті, придумує заголовки до окремих частин тексту. Нерідко, як було сказано вище, він може зробити це лише після того, як уявить собі істотне (для тієї чи іншої частини тексту) в наочній, образній формі.

Значні зрушення відбуваються під впливом шкільного навчання в усвідомленні учнями своїх розумових дій, в умінні дати звіт у вирішенні завдання, обґрунтувати свої дії.

Однак і ці зрушення здійснюються з великою поступовістю і шляхом подолання значних труднощів. Нерідкі випадки, коли учні молодших класів правильно вирішують задачу, але зовсім не можуть розповісти, як вони її вирішували, що дізнавалися тим чи іншим дією, чому робили так, а не інакше. Потрібна наполеглива робота вчителя для того, щоб навчити школярів давати звіт у своїх розумових діях, обґрунтовувати їх.

Оволодівши тим чи іншим дією в одних умовах і при роботі з будь-яким одним матеріалом, учні часто виявляються не в змозі виконати аналогічні дії в інших умовах, маючи справу з іншим матеріалом. Переходячи до більш складних дій або до більш складного, абстрактного матеріалу, учні нерідко змушені вдаватися до вже залишеним способам дії, необхідним на більш низькому рівні його виконання.

Досить показовими в цьому відношенні дані швейцарського психолога Піаже. Його досліді виявили, що діти не відразу усвідомлюють сталість деяких ознак речей, що залишаються незмінними при виконанні з цими речами тих чи інших дій. Якщо, наприклад, зробити з тіста два рівних кульки, а потім один з них перетворити в коржик, то виявляється, що діти молодшого віку (за даними Піаже до 7-8 років) вважають, що кількість тесту в останньому випадку (в кульці і виноградному) стало неоднаковим. Те ж саме спостерігається і по відношенню до ряду інших ознак речей. Згідно Піаже, це одна з основних, найбільш характерних особливостей дитячого мислення. Разом з тим досліді Піаже показали, що поняттями сталості (незмінності) цих ознак (при виконанні

певних операцій) діти опановують не одночасно: поняттям сталості кількості речей – в середньому до 7-8 років, поняттям сталості ваги – до 9-10 років, збереження обсягу – тільки до 11 -12 років. Аналогічне спостерігається і в явищі переходу від зовнішніх дій до внутрішніх [69, с.32].

Все це вимагає від учителя систематичного керівництва розумовою діяльністю школярів, особливо уважною допомоги учням в процесі виконання ними більш складних і важких завдань.

1.3 Медико-біологічний контроль

Як зазначалося вище, шашки, подібно до шахів, являються гіподинамічним видом спорту. Крім цього вони мають ще цілий ряд особливостей:

- широкий віковий діапазон – завдяки легкості вивчення правил гри та їх універсальності в них грають люди всіх вікових категорій;
- можливість активної участі в змаганнях осіб з послабленим фізичним станом і навіть з деякими відхиленнями у стані здоров'я, у тому числі інвалідів, які можуть приймати участь не тільки у чемпіонатах серед сліпих, глухонімих, а й змагатися із здоровими людьми;
- велике інтелектуальне та емоційне напруження на фоні гіподинамії, яке спроможне наносити шкоду фізіологічному стану шашкіста.

Відмічені особливості потребують регулярного медичного огляду стану здоров'я спортсменів, який має проводити лікар, який працює в тісному контакті з лікарсько-фізкультурним диспансером, кабінетом лікарського контролю поліклініки, тренерами.

Окрім цього до його обов'язків входять такі види діяльності: організація профілактичних і лікувальних заходів; обговорення з учнями та їх батьками питань режиму, гігієни, загартування, самоконтролю, раціонального харчування, профілактики захворювань.

Діти, зараховані до ДЮСШ, мають стати на облік у лікарсько-фізкультурному диспансері, де відтак перебуватимуть під постійним контролем. Два рази за рік відбувається обстеження спортсменів.

1.4 Педагогічний контроль

Найбільш значущим критерієм прогресування у будь-якому виді спорту являються спортивні досягнення. Поряд з ним є ще ряд показників, на які тренер має звертати увагу: якість зіграних партій, вміння та бажання аналізувати не тільки свої партії, а й партії суперників. Рівень цих та інших показників тренер може визначити за допомогою контрольних занять.

Стандартною формою проведення таких занять є розв'язання шашкових позицій, яке має вирішувати дві цілі: з'ясування особливостей досягнутого учнем рівня підготовки, допомога йому у вдосконаленні складових шашкової майстерності.

Спеціалізовані перевірки такого роду в спорті називають тестами. В шашковому спорті тестування дає можливість проводити постійний контроль рівня підготовленості підопічних, виділяти їх індивідуальні особливості мислення, запам'ятовування та уваги [2, 72]. Рівень складності завдань слід співвідносити з рівнем підготовленості шашкістів, зміст завдань має відповідати темам, вивченим за невеликий період часу (до 8 занять). Тести контролю визначених здібностей спортсменів розробляють з вправ на відповідну тематику.

Висновки до першого розділу

В основі тренувального процесу постає спортивне тренування, на якому долаються основні завдання підготовки спортсменів.

Спортивна підготовка шашкістів поділяється на: фізичну, технічну, тактичну, теоретичну, морально-вольову та інтегральну.

Шашки є гіподинамічним (нем'язковим) видом спорту, в якому основні сили спортсмена сконцентровані на інтелектуальну роботу мозку, тому головним видом спортивної підготовки є спеціальна шашкова підготовка.

Спортивна підготовка шашкістів відбувається відповідно до педагогічних та спортивних принципів.

У дітей 6-7 років відбувається інтенсивне зростання і розвиток всіх функцій та систем організму. Саме тому цей вік вважається найсприятливішим для початку регулярних занять шашками та опанування їх основних понять.

Процес тренування буде успішніше протікати, якщо враховувати особливості розвитку у дітей логічного мислення, уваги та пам'яті, а також здійснювати систематичний медико-біологічний та педагогічний контроль.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

Виконанню поставленої мети і завдань дослідження нам сприяли ряд методів: *теоретичних*: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння та систематизація теоретичних знань; *емпіричних*: бесіда, педагогічне спостереження; діагностичні методики, що адаптовані відповідно до завдань дослідження (анкетування, опитування, тестування) – з метою збирання фактичного матеріалу з теми дослідження; педагогічний експеримент для обґрунтування ефективності розробленої методики проведення тренувань шашкового спорту; *статистичні*: статистичний аналіз результатів педагогічного експерименту, а саме визначення t-критерію Стьюдента нормального розподілу, кількісної та якісної обробки експериментальних даних.

Анкетування – найбільш поширений і ефективний метод збору первинної інформації.

Анкетування – це збирання інформації письмовим заповненням заздалегідь розроблених анкет [72, с. 30].

Анкетування має суттєву перевагу перед опитуванням: опитування максимально формалізується, й таким чином забезпечується високе порівняння відомостей та їх машинне опрацювання; анкетування забирає часу менше, ніж інтерв'ю, не потребує залучення великої кількості осіб, які його здійснюють [2, с. 115].

Під час опитування застосовувалася очна форма, в якій передбачається одержання анкет та їх заповнення на місці, що забезпечує надійність, гарантує їх добросовісне заповнення та стовідсоткове повернення. Нагляд та пояснення

формулювань питань інтерв'юером також допомагає правильному заповненню анкети респондентами [Додаток А].

Результати проведеного анкетування сприяли визначенню проблеми ефективної організації тренувальних занять з шашок на першому році навчання, що й обумовило вибір теми для написання магістерської роботи.

На етапі відбору та аналізу літератури нам вдалося узагальнити матеріал з теми, ознайомитись із загальними положеннями сучасної системи спортивного тренування, вивчити її структуру. Ми виявили неоднотайність спеціалістів у визначенні поняття «спортивне тренування», визначили його мету та завдання. Дослідивши навчальну програму з шашок для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, розкрили сторони підготовки шашкістів, основні принципи їх спортивної підготовки, особливості процесу їх тренування на різних етапах спортивної підготовки, показали важливість всебічного розвинення дитини для цілісного формування спортивних якостей.

Розгляд літературних джерел досліджуваного напрямку сприяв визначенню проблеми, чіткій постановці мети та завдань наукової роботи, а також виявив ступінь вивчення науковцями даної проблеми.

Основною метою нашого педагогічного спостереження було виявлення рівня сталості складу групи ПП шашкістів у тренувальному процесі.

У процесі проведення тренувальних занять в експериментальних і контрольних групах проводилися відкриті спостереження. До проведення спостережень залучалися учителі початкових класів Якимівської загальноосвітньої школи №1 I-III ступенів, Якимівського району, Запорізької області.

Спостереження у контрольній та експериментальній групах відбувалось на кожному тренуванні, результати занотовувались до таблиць реєстрації спостереження [Додаток Б].

Мета проведеного експерименту полягала в експериментальній перевірці ефективності розробленої нами методики проведення тренувань у групах ПП шашкістів.

Основний педагогічний експеримент відбувався у вересні-жовтні 2018 року. В ньому приймали участь шашкісти групи ПП-1 Якимівського ФСК, які навчаються 1-их класах Якимівської загальноосвітньої школи №1 I-III ступенів Якимівської селищної ради Запорізької області. У вересні 2018 року юні спортсмени були поєднані у дві групи: контрольна та експериментальна. До кожної з груп увійшли по шість учнів. На початку експерименту за допомогою методик визначення рівня продуктивності та стійкості уваги (Тест «Коректурна проба»), методики визначення рівня розвитку логічних операцій (Е. Замбацявічене) та методики діагностування обсягу короткотривалої зорової пам'яті (Тест «Впізнавання фігур» Бернштейна) були виявлені рівні уваги, логічного мислення та пам'яті, які є основою успішного оволодіння шашковим спортом.

Одразу після стартового опитування розпочався основний етап експерименту, під час якого діти впродовж одного місяця оволодівали основами шашкового спорту. Контрольна група навчалася протягом двох місяців за стандартною методикою, а експериментальна група – за авторською методикою проведення тренувань.

В основу технології формувального педагогічного експерименту був покладений індивідуальний контроль за рівнями психофізичної підготовленості представників експериментальної (n=6) та контрольної (n=6) груп. Критеріями ефективності були приріст результатів в обох групах і вірогідність розходжень результатів учнів експериментальної та контрольної за період дослідження.

На початку дослідження в обох групах були проведені тести для вивчення уваги, логічного мислення та зорової пам'яті, результати яких надали можливість виявити рівень психофізичних якостей кожного спортсмена [47, с.43]. Після двох місяців навчання шашкам ми повторили вищевказані тести для з'ясування порівняння впливу стандартної та розробленої нами методик тренування юних шашкістів.

Тест «Коректурна проба» визначає рівень розподілу, продуктивності та стійкості уваги, довільної регуляції поведінки, стомлення, виснаження.

Обладнання: таблиці з малюнками [Додаток В], олівець, секундомір.

Стимулюючий матеріал. Аркуш паперу А-4 із рядами геометричних фігур (квадрати, трикутники, прямокутники), що чергуються, а також зразок, який допоможе дитині орієнтуватися в завданні, фактично схема інструкції.

Інструкція. Учень повинен подивитися уважно на запропоновані фігури. Після цього він має викреслити деякі з фігур за визначеним правилом, яке потрібно добре запам'ятати. Коло викреслити косою лінією справа наліво, квадрат – зліва направо, а трикутник перекреслити хрест-навхрест.

Завдання ще раз повторюється і запитується їх зрозумілість. За сигналом «Починай» учень виконує завдання і закреслює фігури до команди «Зупинись». Кожні 30с школяра просять проводити вертикальну межу там де він працював, або показати дорослому, на якому предметі він зупинився. На виконання всього завдання дається 2,5х.

Проведення тесту. Діти отримують лист паперу із зображеннями фігурам і простий олівець. Після повідомлення інструкції учням вчитель запитує про зрозумілість завдання і перевіряє, чи все запам'ятали школярі. Потім через кожні 30с тестування учні за командою вчителя проводять вертикальну лінію. Якщо діти погано зрозуміли інструкцію, вчитель викладає перед ними заготовлений зразок-схему, повідомивши, що у випадках утруднення можна дивитися на неї. Після початку виконання завдання дитиною, вчитель фіксує час і через кожні 30с. нагадує провести лінію. Під час роботи відзначають, через який час починає знижуватися працездатність дітей. Коли з'являється багато помилок і пропущених фігур, а дитина більше відволікається, перевіряючий може настроїти учня на доробку поставленого завдання. Для цього бажано використати заспокоюючі фрази. Після цього педагог має дивитися за діяльністю дитини й помічати, чи підвищилася його працездатність.

Оцінка результатів полягає у визначенні кількості предметів на малюнку, переглянутих за 2,5х (150с), а також за кожні 30с.

$$S = \frac{0,5 \times N - n}{15_0} \quad (2.1.)$$

де S - показник продуктивності і стійкості уваги,

N - кількість предметів, що переглянула дитина,

n - кількість помилок.

Шкала оцінювання:

- S більше 1 – високий рівень.
- S від 0,5 до 1,0 – середній рівень.
- S менше 0,5 – низький рівень [44, с. 76].

Якісний аналіз результатів. Спочатку робиться аналіз уміння дітей прийняти завдання, а також в якій формі це завдання приймається. Ті діти, вольова готовність яких не сформована, взагалі не можуть прийняти завдання, допускають багато помилок вже на початку роботи, не концентрують свою увагу, навіть, за наявності схем, деякі починають малювати та розфарбовувати фігури. Помилкою вважається фігура, яка була пропущена, або неправильно закреслена. Дитина повертається до роботи лише під час контролю вчителя і нагадуванню дорослого. Більш високий рівень займають діти, які приймають завдання у вигляді схеми. Цей рівень вольової регуляції - норма для дітей 5-5,5 років. Проте вже 6-7 років в нормі повинні сприймати словесну інструкцію. Схема діяльності «шикується» в свідомості дитини, і тому вона не потребує зовнішніх опор і підказок. Робимо висновок, що такий рівень оптимальний для школи. Діти, які в цьому віці потребують зовнішньої схеми, в принципі готові до навчання, оскільки вони все-таки приймають завдання. Для цього їм необхідно проводити додаткове тренування, особливо тренування довільного запам'ятовування. До учбової діяльності не готові ті діти, які в принципі не приймають завдання. Рівень концентрації уваги виступає не менш важливим показником. Нормою для дітей 5-6 років вважають, коли вони можуть працювати безпомилково 4-5 хвилин, приблизно до семи років цей час

збільшується до 10 хвилин. Рівень концентрації уваги вважають нормальним, за наявності 1-2 помилок, допущених дитиною протягом однієї хвилини роботи, але не найвищим. Для хорошої роботи і навчання дітей цей рівень вважають достатнім. Після 5 хвилин роботи, кількість помилок в роботах значно збільшується, через відволікання дітей. Саме в цей час учням видається нова інструкція: «Увага! Вам залишилось працювати ще одну хвилинку». Діяльність дітей змінюється, що являється нормою. Саме через те, що зникає невизначеність і стає ясно, робота учнів повинна нормалізуватися, а помилки – виправитись. Саме це уміння зібратися особливо чітко і об'єктивно реєструє здатність дитини довільно регулювати свою діяльність і зосередитися, що необхідне не тільки для хорошого навчання в школі, але і для успішної діяльності взагалі.

Таким чином, в вищезазначеному завданні вимірюють рівень концентрації уваги (кількість помилок), ступінь довільної регуляції поведінки (зменшення кількості помилок після того, як з'являється чіткий критерій закінчення роботи), і рівень вольової готовності (ухвалення інструкції і форма, в якій вона приймається, - зовнішня схема або внутрішня, словесна інструкція). Також, за допомогою даного тесту можна визначити ступінь стомлюваності дітей. Слабкі діти схильні дуже швидко втомлюватися, і тому починають робити багато помилок не через 5-10 хвилин, як в нормі, а вже через 2-3 хвилини. Проте будьте уважні і не плутайте цих дітей з дітьми, у яких дуже низький рівень вольової готовності, оскільки астеничні діти в першу хвилину завдання приймають і починають правильно закреслювати фігури, але порушення діяльності у них починається раніше, тоді як у дітей з низькою довільністю помилки, спроби відходу і відвернення з'являються із самого початку .

Методика визначення рівня розвитку логічних операцій

(Е. Замбацявічене)

Обладнання: бланк [Додаток Г], ручка.

Методика проведення: За блоком завдань «Поінформованість» учню дають завдання прочитати першу фразу із написаних під фразою слів вибрати одне слово, що відповідає змісту, для закінчення фрази. Вибрати можна тільки одне слово.

Відповідно до блоку завдань «Виключення понять» дитині запропоновується прочитати перший ряд слів, серед яких одне не підходить до інших. Дане слово потрібно підкреслити.

За умовою завдання в блоці «Узагальнення» дитина повинна прочитати перші два слова і назвати їх одним словом або словосполученням.

За блоком завдань «Аналогії» учню дається змога прочитати два слова в лівому стовпчику, що мають відношення один до одного. У правому стовпчику потрібно зі слів під рисою вибрати таке слово, що у такий самий спосіб відноситиметься до слова над рисою.

Проводячи відповідну методики з дітьми 5-6 років, необхідно за кожним блоком завдань розглядати з дітьми приклади завдань.

Оцінка результатів: За виконання кожного блоку підраховується кількість правильних відповідей. Так, як в кожному блоці по 10 завдань, максимальна кількість балів – 10. Порахувавши і підсумувавши кількість балів усіх чотирьох блоків, одержуємо загальний показник розвитку логічних операцій дитини.

Середній сумарний бал для вибірки дітей 6-7 років:

- Високий рівень – 36-40 балів.
- Вищий за середній – 32-35 балів.
- Середній рівень – 26-31 бал.
- Рівень нижчий середній – 20-25 балів.
- Низький рівень – 19 і менше балів [33, с. 22].

Тест «Впізнавання фігур»

Мета: діагностувати стан зорової пам'яті (варіант тесту Бернштейна).

Матеріал: Секундомір або годинник із секундною стрілкою. Дві таблиці з геометричними фігурами.

Тест має три форми – А, Б і В. Для дітей 5 років використовуйте форми А і В [Додаток Г].

Інструкція для дорослого: У першу чергу дитині зачитується інструкція. І лише коли вона зрозуміла умову гри, до її уваги пропонуєте подивитися таблицю 1 (таблиця 2 у цей час повинна бути закрита) протягом 10 секунд. Перед учнем постає завдання – запам'ятати зображені на таблиці фігури. Потім закрийте першу таблицю і покажіть другу. Для дитини постає нове завдання – впізнати серед зображених на ній фігур ті, що були на першій таблиці, і відзначити ці фігури олівцем, або показати.

Повторне тестування рекомендується проводити через 2-3 місяці. Для нього можна використати ту ж або іншу форму тесту. Результати заносяться до таблиці.

Інструкція для дитини: Зараз я покажу тобі на короткий час таблицю з різними фігурками. Ти дуже уважно її роздивися, і постарайся представлений фігурки запам'ятати. Потім я заберу цю таблицю і покажу тобі іншу, на якій буде вже більше фігурок, але серед них будуть й ті, що ти запам'ятав раніше. Завданням для тебе буде лише знайти їх і показати мені. Якщо ти готовий розпочати гру, скажи: «Готовий!»

Оцінювання результатів:

Показник для реєстрації: кількість правильно відтворених фігур. За кожен таку фігуру – 1 бал. Максимальний результат – 9 балів.

Оцінка результатів:

1. Дуже високий результат – дев'ять фігур упізнані правильно.
2. Норма – 7- 8 фігур (для 7 років).
3. Низька норма – 6 фігур (для 7 років, для 6 років – норма).
4. Низький результат – менше шести фігур.

Для виявлення набутих знань, умінь та навичок з юними шашкістами був проведений ряд тестувань наступних напрямків:

- знання основних теоретичних понять вивченого матеріалу;

- практичне застосування правил гри;
- вміння вирішувати завдання самостійно;
- вміння працювати в команді;
- результативність участі у змаганнях.

Отримані результати заносились до відповідних таблиць, на основі яких розроблена підсумкова порівняльна таблиця знань, умінь та навичок досліджуваних груп.

Застосовувалася для формалізації результатів наших досліджень:

- при обробці результатів анкетного опитування;
- при визначенні рівнів психофізичних якостей;
- при математичній обробці результатів педагогічного експерименту.

Математична обробка здійснювалася за підтримки прикладної комп'ютерної програми «Statistica 10.0». Аналізуючи данні дослідження були використані наступні показники:

- Середньоарифметична – $\bar{X}$;
- Похибка середньої величини – m ;
- Середнє квадратичне відхилення – σ ;
- Коефіцієнт варіації – V ;
- Величина t-критерій Стьюдента

2.2. Організація дослідження

Дослідження за темою кваліфікаційної роботи проводилися у шаховому клубі м. Маріуполь у два етапи:

Перший етап. Підготовчий етап педагогічного експерименту розпочато в лютому 2021 року – було проведено анкетування серед тренерів, маючих досвід роботи з групами ПП-1. За одержаними даними виявлено проблему якості та ефективності проведення тренувань у шашкістів-початківців, відповідно до якої нами обрано тему дослідження та визначено його мету та завдання. Надалі

відбувалося ознайомлення з літературними джерелами по даній темі із метою визначення ступеня вивчення науковцями проблеми, накопичення та відбору інформації для написання магістерської роботи.

Другий етап. Проведено формувальний експеримент. З метою експериментальної перевірки ефективності впливу розробленої методики проведення тренувань на зацікавленість школярів до занять шашками, розвиток психофізичних якостей юних спортсменів, успіхи в оволодінні даним видом спорту на етапі ПП. Проведено аналіз і узагальнення результатів дослідження. Критеріями ефективності експерименту були приріст рівня уваги, пам'яті та логічного мислення, а також показники успішності в оволодінні шашками спортсменів експериментальної групи порівняно з їх опонентами, що входили до контрольної групи.

РОЗДІЛ 3.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ ТРЕНУВАННЯ ШАШКІСТІВ НА ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Методика тренування шашкістів на етапі початкової підготовки

Аналізуючи існуючі програми та методики проведення тренувань з шашок, можна дійти висновку, що основна їх направленість – зацікавити дітей до гри у шашки. Ми згодні з авторами програм з наданням головної ролі у досягненні цієї мети ігровим технологіям. Водночас оволодіння основними шашковими навичками та досягнення спортивних результатів відводяться на другий план та несуть ознайомчий характер. Тематичний зміст всіх існуючих програм з шашок для початківців майже однаковий, та теоретично і коротко описаний. Методичні матеріали, корисні для тренера в плані побудови самого тренування та реалізації всіх зазначених методів та принципів навчання, надаються у Семизорової В. В., але їх рівень для оволодіння дітей шашками мінімальний.

Найбільш відповідна за метою досягнення успіхів у юних шашкістів в оволодінні знаннями з шашок програма для ДЮСШ, розроблена Куколевою І. Ю., Компанійцем О. Л., Мариненко Д. С., Сечиним Л. В., яку взято за стандартну методику. Пропонуємо розглянути особливості розподілу видів спортивної підготовки, основні методи та форми діяльності юних спортсменів відповідно до даної методики.

Під час планування графіку тренувального процесу виникає проблема узгодження мінімально поданих учбових годин з великим обсягом теоретичної інформації, запропонованої програмою, та необхідністю у виділенні також значної за розміром кількості часу на практичну сторону підготовки юних спортсменів. Відповідно до сітки ДЮСШ розподілу годин на тиждень у визначеній групі формується план-графік, у якому річний матеріал розбивається на види спортивної підготовки. Тренери індивідуально розділяють

річне навантаження за місяцями та сторонами підготовки шашкістів для всіх груп після затверджених річних планів (табл.3.1).

Таблиця. 3.1.

Загальний план занять у групах шашкістів різної спортивної підготовки, год.

Рік навчання	Вид підготовки				
	Теоретична	Практична	Психологічна	Фізична	Разом
Групи початкової підготовки					
1-й	108	170	4	30	312
Більше 1	150	222	4	40	416
Групи попередньої базової підготовки					
1-й	206	350	8	60	624
2-й	246	414	8	60	728
3-й	304	520	12	100	936
Більше 3	342	582	16	100	1040
Групи спеціалізованої базової підготовки					
1-й	488	632	28	100	1248
2-й	532	688	32	100	1352
Більше 2	598	718	40	100	1456

Як бачимо, на перший рік викладання у групі попередньої початкової підготовки відводиться 312 годин на рік. З кожним роком кількість годин на всіх рівнях спортивної підготовки зростає. Нижче показано запропоноване розширене планування тренувань учнів-початківців (табл.3.2).

Таблиця 3.2.

Річне планування занять на етапі початкової підготовки, год.

Вид підготовки	Рік навчання	
	1-й	Більше 1
Теоретична підготовка		
Загальна теорія	40	60
Дебют і середина партії	34	45
Закінчення	34	45
Разом	108	150
Практична підготовка		
Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	38	50
Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	68	74

Продовження таблиці 3.2

Вид підготовки	Рік навчання	
	1-й	Більше 1
Аналіз партій та типових позицій, індивідуальні заняття	28	50
Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	36	48
Разом	170	222
Психологічна підготовка	4	4
Фізична підготовка	30	40
Всього:	312	416

У практиці навчання шашкістів відомі два основних методи проведення тренувань: лінійний та концентричний (комбінований). В основі лінійного методу постає подача тематичного теоретично-практичного матеріалу із поступовим збільшенням об'єму інформації та ускладнюючи завдання, передбачені програмою. Другий метод полягає у вивченні тематичних розділів не послідовно, а вибірково частками. В останньому випадку порушується цілісність сприйняття учнями теми, натомість зміст занять стає різноплановим та дозволяє за визначений час оволодіти знаннями відразу з декількох тем кожного розділу. Лінійний метод зручно використовувати під час засвоєння невеликих за об'ємом тем. Охоплення цілих розділів зазвичай відбувається концентричним методом. Наприклад, впродовж тижня на одному тренуванні відбувається ознайомлення з дебютом, на другому – з серединою гри, на третьому – з закінченнями. Надалі таким же чином проводяться тренування на наступні теми цих розділів, при цьому доцільно звертатися до знань з попередніх тем з метою їх закріплення. Тренер-педагог має вміти вміло та ефективно організувати тренування спортсменів. З метою організації роботи автори програм роблять акцент на використанні наступних методів навчання: фронтальний; груповий; метод індивідуальних завдань. Також вони пропонують застосовувати поширену у значній кількості сучасних шашкових шкіл форму проведення навчальних занять, яка отримала назву «колове

тренування». У практиці шашкового тренування виділяють типові форми занять: бесіда, семінар, диспут, лекція, робота з літературою, розгляд та аналіз партій-першоджерел, заняття з теорії дебюту, середини партії, розігрування закінчень; турніри з швидких шашок, блицтурніри, конкурси вирішення позицій; контрольні тестування та заняття-іспити, сеанси одночасної гри; робота з комп'ютерними програмами.

Фронтальний метод застосовується у випадках, коли постає потреба у виконанні групою учнів одного завдання, розрахованого для одночасного ознайомлення або вирішення всіма її членами. Найбільш часто його використовують на початку або в кінці заняття, а в початкових групах іноді постає потреба скористатися цим методом й в основній частині тренування. Фронтальний метод найбільш доцільний під час вивчення нескладної теми програми на етапі початкової підготовки першого та другого року навчання. Це аргументується необхідністю для дітей цього віку допомоги з і сторони тренера у вирішенні завдань. Використання даного методу може обиратись тренерами у випадках, не потребуючих надмірної кількості складного обладнання, та ефективно діяти під час перегляду міні-партій. У разі групової організації тренування учнів діти групуються у відділення, яким надається завдання для вирішення. Груповий метод актуально застосовується у процесі спортивного тренування в старших групах підготовки спортсменами на етапах вивчення складного за змістом матеріалу. Саме тоді учні потребують значної уваги тренера. Деяким групам шашкістів можуть надаватись завдання, теми яких стосуються різних занять із різним рівнем складності. У цьому відображається дотримання диференційованого підходу до учнів у процесі навчання. Його використання допомагає привчити учнів до самостійних занять, залучаючи для цього актив групи [96, с.71].

Сутність методу індивідуальних завдань полягає у самостійному вирішенні завдань, приготованих педагогом чи обраних школярами. У молодшому віці цей метод розкриває рівень засвоєння спортсменом вивченого дебюту, рівень його майстерності у певному напрямку спортивної підготовки,

допомагає ознайомитися й визначити достовірну оцінку його підготовленості до різних видів діяльності.

Потреба користування методом індивідуальних завдань виникає у випадках, маючих на меті принцип диференціювання, який можна організувати як за змістом, так і за характером навантаження для окремих учнів всіх груп за обраних умов [61, с.57].

Головним елементом колового методу виступає схема-символ, в якій формується набір шашкових вправ з поступовою їх зміною при навантаженні, яке точно регламентується. Кожне з нових завдань є розвантажувальним стосовно попереднього. Цей метод володіє цілим арсеналом позитивних результатів: заняття стають цікавими, емоційно наповненими, у них присутні різнопланові завдання, які змушують застосувати неординарне мислити, розвивають творчі здібності та активізують розумову діяльність. Дана форма підготовки найбільш вдало допомагає спортсмену краще відчувати свій стан, спортивну форму, визначити швидкість розрахунку, фактори, на які можна опиратися та чого слід уникати під час гри. Саме тут шашкіст отримує об'єктивні дані про недоліки у проведенні гри. Тренування за цією системою максимально наближають умови занять до змагальних, надають можливості для розвитку розрахункових здібностей та виховання впевненості у прийнятті важливих рішень, навичок оцінювання позиції та вироблення плану гри, для відточування техніки реалізації переваги у закінченнях. При цьому сам тренер має бути добре обізнаним у шашкових знаннях, вміло готувати комплекс завдань для учнів різного рівня складності, а також змінювати їх порядок за потреби у процесі тренування.

3.2. Зміст комплексного підходу в процесі тренування шашкістів на етапі початкової підготовки

Комплексне тренування містить у собі елементи перерахованих вище методів тренувань. При проведенні комплексного тренування потрібно

включати декілька різних видів робіт. Специфічність викладання шашок полягає в тому, що до більшості тем доводиться повертатись на всіх наступних етапах навчання, але на все більш складному рівні [91, с.12].

Запропонований нами комплексний підхід у навчанні юних шашкістів полягає не тільки у використанні різних вправ з шашкової тактики та стратегії, але й передбачає поступову зміну видів діяльності учнів та залучення всіх видів спортивної підготовки на кожному тренуванні. Для успішного використання цього підходу нами визначені основні напрямки роботи тренера під час занять:

- кожне заняття пов'язувати з попереднім та наступним;
- під час тренування використовувати не менше чотирьох різних видів діяльності учнів;
- обов'язково проводити всі або більшість видів спортивної підготовки шашкістів на кожному тренуванні;
- використовувати інформаційно-комунікаційні технології на різних етапах занять;
- розробляти або використовувати вже готові вправи на розвиток уваги, пам'яті та мислення шашкістів;
- надавати дітям більше можливостей самостійно та в групах вирішувати завдання;
- на кожному занятті пропонувати вправи змагального характеру;
- більшість вправ має носити ігрову форму, яка обов'язково направлена на оволодіння шашковою наукою;
- організовувати міжпредметні зв'язки через знання з математики, української мови та інших шкільних предметів;
- структуру тренування будувати з розподілом навантаження у хвилеподібній формі.

Пояснимо важливість кожного з цих напрямків роботи. Вивчаючи практику тренування багатьох тренерів, особливо початківців, ми дійшли висновку, що зв'язок теми нового заняття з темою попереднього реалізується слабо. Більшість тренерів включають на початку заняття тільки декілька вправ

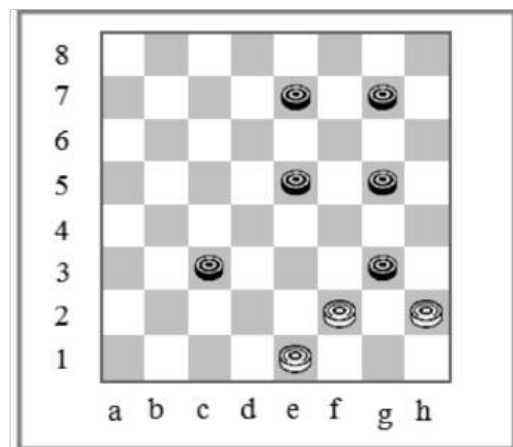
на рішення позицій з попередньо вивченої теми. При цьому вони не пояснюють важливість отриманих знань у вивченні нової теми. Принцип взаємозв'язку учбового матеріалу давно відомий у педагогічній практиці і має ряд позитивних аспектів:

- гарантує логічність у послідовності вивчення тем певного розділу;
- показує нерозривність процесу навчання шашкам;
- розвиває в учнів вміння здійснювати зв'язки між отриманими знаннями.

Ось як ми пропонуємо використовувати на прикладі викладання тем «Правило: «взяття обов'язкове»» та «Правило: «торкнуй-ходи»». Зазвичай тренери на перших заняттях навчають правилам гри у шашки, а потім вчать інші теми, частково або зовсім не звертаючись до них. Якщо ж правильно обміркувати важливість правил «взяття обов'язкове» та «торкнуй-ходи» і показувати її на кожному занятті, то можна дітей швидше навчити міркувати, а потім торкатися до шашок.

Так на початку вивчення теми про напад навести приклад, який демонструє взяття білою шашкою чорних:

Завдання. Подивіться на діаграму (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Діаграма до гри «Хто краще б'є?»

Гра «Хто краще б'є?»

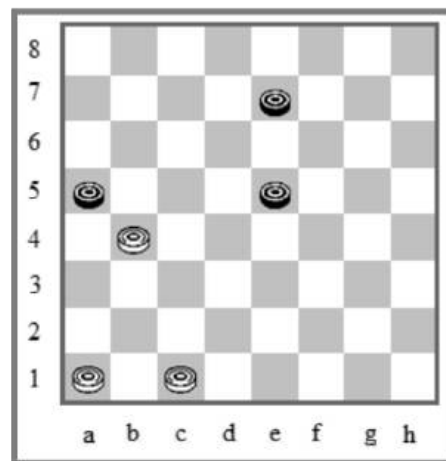
1. Який хід повинна зробити біла шашка? (Взяття або бій.)
2. Чи можуть білі не бити? (Ні, бо є правило: «взяття обов'язкове»!)

3. Спробуйте побити всі шашки чорних.
4. Чи можна одразу знайти кращий бій? (Ні, бо їх декілька.)

Взаємозв'язок матеріалу попереднього заняття з новою темою можна реалізувати під час надання відповіді на четверте питання.

Необхідно чітко пояснити дітям, що у випадку торкання шашки вони мають нею зробити хід, а він може бути не найкращим. Таке правило носить назву «торкнув-ходи». Тому під час гри шашкіст повинен спочатку поміркувати над ходом або взяттям, а потім зробити його. Саме тому краще б'є той, хто краще обмірковує свій хід.

З наступною темою «Поняття про напад та захист» дуже легко зв'язати як перше, так і друге правило. Наприкінці заняття запропонувати дітям таку діаграму, на якій черга ходу за білими (рис. 3.2)

Рис. 3.2. Діаграма до заняття «Торкнув-ходи»

- Завдання. 1) Який наступний хід бажають зробити чорні шашки?
2) Чи можна одразу знайти кращий хід за білих?

Діти дають відповіді, а тренер, нагадує, що в кожній позиції шашкісти мають бути уважними, пам'ятати правила гри та обдумувати кожен хід, від чого залежить правильне вирішення другого питання. Саму ж відповідь відстрочити до наступного тренування, щоб зацікавити юних спортсменів у вивченні наступної теми.

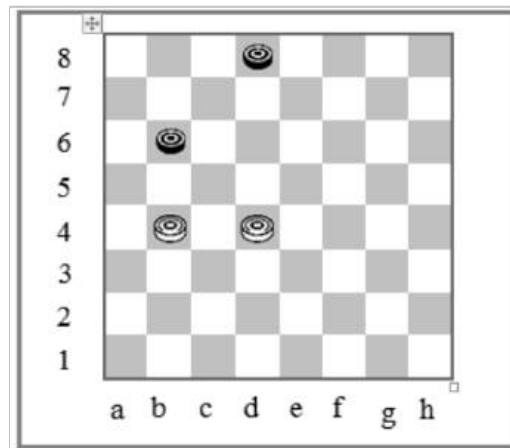
Таким чином, постійно повторюючи основні правила гри, у учнів швидко формуються правильні навички гри.

Плануючи нове заняття, тренер має задіяти не менше чотирьох різних видів діяльності шашкістів. Особливо це важливо у групі ПП-1, в якій юні учні не можуть довго займатись однією роботою. У розробці таких видів форм роботи може допомогти вивчення передового педагогічного досвіду вчителів. Так на вищезгаданому тренуванні «Поняття про напад та захист» можна використати цілий ряд видів діяльності шашкістів:

1) Робота в парах.

Завдання. На запропонованій діаграмі учні разом шукають, як біла шашка може здійснити напад, а чорна захиститись.

Перший учень показує напад, другий – захист. Приклад можливої діаграми показано нижче (рис. 3.3):

Рис. 3.3. Діаграма для заняття «Поняття про напад та захист»

2) Індивідуальні завдання. Наприклад, знайти тільки напад або тільки захист.

3) Перехресні завдання (Я – тобі, ти – мені). Учні придумують завдання один одному за різними партами, а потім переходять зі свого місця на місце товариша та вирішують його завдання.

4) Колективна робота на демонстраційній дошці. Перший учень ставить білу шашку, другий – чорну шашку так, щоб можна було напасти на неї, третій робить напад, четвертий – захист.

Центральною ідеєю, на нашу думку, комплексного підходу має бути поєднання на одному тренуванні всіх або більшості видів спортивної

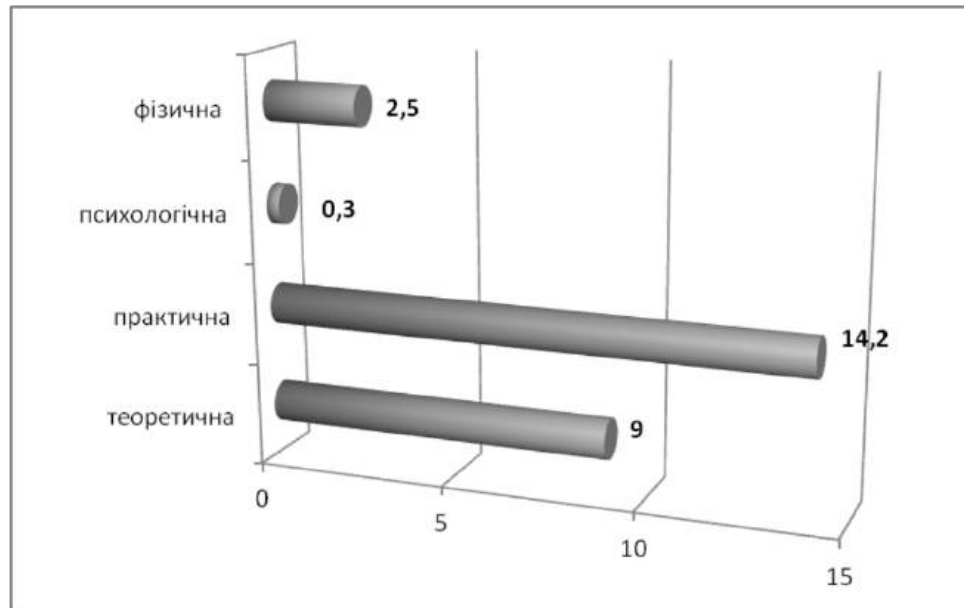
підготовки шашкістів. Звернемося до таблиці 3.3, яка демонструє помісячне планування занять на етапі ПП.

Таблиця 3.3.

Помісячне планування занять на етапі початкової підготовки, год.

ПЛАН – ГРАФІК РОЗПОДІЛУ НАВЧАЛЬНИХ ГОДИН												ПП-1			
Вид підготовки тематичний розділ	К- ть год	МІСЯЦЬ													
		9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	7	8		
ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Загальна теорія	40	4	4	4	4	4	4	4	4	4		2	2	
2	Дебют і середина партії	34		4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
3	Закінчення	34		4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
РАЗОМ		108	4	12	10	10	10	10	10	10	10	6	8	8	
ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА															
1	Навчальні партії, вправи, тренувальні змагання	38	4	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	2	
2	Кваліфікаційні турніри, сеанси одночасної гри	68	12	4	8	8	8	6	9	7	6				
3	Аналіз партії та типових позицій, індивідуальні заняття	28	2	2	2	2	2	2	2	2	4	3	2	3	
4	Спортивно-оздоровчий табір, самостійна робота, змагальна практика	36											12	12	12
РАЗОМ		170	18	10	14	14	14	12	15	13	12	17	16	15	
ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА		4	1	1						1	1				
ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА		30	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	3	3	
УСЬОГО		312	26	26	26	26	26	24	27	26	26	26	27	26	

За даними таблиці можна побудувати середньостатистичну діаграму розподілу між видами місячної підготовки шашкіста (рис.3.4).

Рис. 3.4. Розподіл видів підготовки шашкістів ПП-1 групи, год./місяць

Як бачимо, автори програми пропонують більшість часу відводити на практичну підготовку – 14,2 год./місяць, на теоретичну – 9 год./місяць, на фізичну – 2,5 год./місяць, а ось психологічну взагалі відводять тільки на деякі місяці року. Вважаємо необхідним відводити визначену тренером кількість часу на кожну з підготовок під час кожного тренування. Такий підхід має значну перевагу перед стандартним, в якому приділяється мала увага таким видам підготовки, як фізична та психологічна. За нашими спостереженнями, тренери, які працюють у групах ПП-1, діючи за стандартним підходом не пов'язують останні два види підготовки з основним напрямком діяльності шашкістів. Це обумовлює деякий розрив в тренувальному процесі, а також уповільнює процес тренування. Якщо з теоретичною та практичною підготовкою у більшості тренерів проблем не виникає, то фізична та психологічна підготовка відводиться на кінець місяця або взагалі не відбувається, або замінюється на одну з першочергових підготовок.

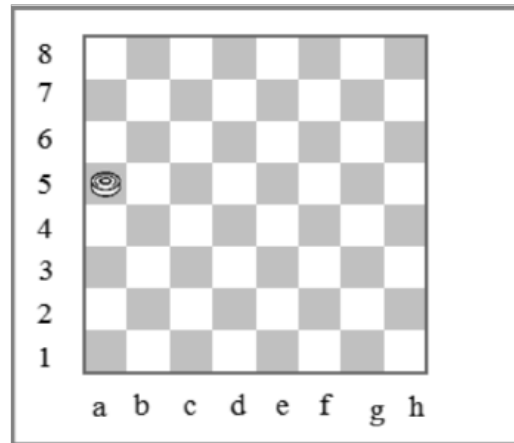
За нашими дослідженнями, «занурити» всі види підготовки в одне заняття – справа неважка. Психологічна підготовка на кожному занятті має розвивати, в першу чергу, необхідні для кожного шашкіста якості – увагу, пам'ять, логічне мислення. Під час планування заняття можна розробити вправи на розвиток

однієї або декількох якостей юного спортсмена. Розглянемо вправу для розвитку миттєвого мислення шашкістів.

Гра «Хочу, щоб ти побив».

(Вправа для розвитку миттєвого мислення шашкістів.)

1. У тебе є 1 біла шашка.
2. Постав шашки суперника так, щоб ти побив: 3 чорних шашки (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Діаграма до гри «Хочу, щоб ти побив»

Фізична підготовка юних шашкістів може бути запланована у вигляді фізкультхвилинок або форм роботи, які передбачають рухові вправи під час виконання певного завдання. Навіть під час тренувальних ігор можна запропонувати таке завдання: хто б'є шашку суперника, той робить нахил головою спочатку вліво, потім – вправо, тощо.

Сьогодні інформаційні технології проникли у всі сфери життєдіяльності людини та охоплюють все населення планети від самого малого до самого старшого віку. Так діти, ідучи у перший клас, вже мають певні навички роботи з комп'ютером. Саме тому використання комп'ютера на тренуванні може урізноманітнити сам процес тренування, зробити його цікавішим.

Доцільним на початку тренування є етап повторення матеріалу з теми, вивченої під час попереднього заняття. На цьому етапі комп'ютер дає змогу швидко здійснити контроль досягнень учнів. Так за допомогою мультимедійного екрану є можливість здійснити експрес-опитування, даючи завдання тестового характеру. Швидкий перехід між діаграмами на екрані, а

також цікава постановка завдань надає можливість залучити до участі всіх учнів, економлячи при цьому час та друкувальний матеріал. Після відповіді учня, навіть якщо вона є правильною, дуже важливо запитати думку інших учнів та надати правильну відповідь.

Перевірку знань з вивчених тем можна здійснити декількома способами. Так, при наявності доступу до комп'ютерного класу, можна здійснити тестування учнів за допомогою програми MyTestX або MyTestXPro. Саме ці програми дозволяють швидко та якісно скласти тести та провести їх в офлайн-режимі.

Інший спосіб пройти тестування з теми надає навчальний сервер LearningApps.org, який є додатком Web 2.0 для підтримки навчання та процесу викладання за допомогою інтерактивних модулів. Існуючі модулі можуть бути безпосередньо включені в зміст навчання, а також їх можна змінювати або створювати в оперативному режимі. Метою є також збори інтерактивних блоків і можливість зробити їх загальнодоступним. Такі блоки (так звані додатки або вправи) не включені з цієї причини ні в які програми або конкретні сценарії. Вони мають свою цінність, а саме - інтерактивність. На цьому сервері існує великий набір шаблонів тестів, які тренер може використати для створення домашнього завдання учнів. Учні можуть проходити тести з батьками вдома та записувати невирішені завдання, щоб розібрати їх на наступному тренуванні. Також можна провести підсумкову перевірку з вивчення цілого розділу, при цьому зафіксувавши кількість вирішених завдань та час, витрачений на їх здолання спортсменом.

Результати перевірки знань можна представити у вигляді таблиці, використавши при цьому програми офісного пакету Microsoft Office Word, Microsoft Office Excel та роздрукувавши її на принтері.

При наявності вдома Інтернету у шашкістів, можна взагалі створити онлайн-таблицю, та відкрити учням до неї доступ. Це надасть змогу батькам слідкувати за успішністю своєї дитини в оволодінні шашковим спортом.

На перших етапах навчання шашкам важливою темою, яка впливає на подальший спортивний розвиток шашкіста, є вивчення правил гри. Саме на цьому етапі виникає низка проблем для тренера, які заважають ефективно продовжити тренувальний процес:

- більшості дітей потрібно багато часу для запам'ятовування кожного з правил;

- тренерів важко охопити всіх дітей, побачити помилки та скоригувати їх вчасно.

Вирішити ці проблеми швидко дозволяє використання комп'ютерних програм, які можна встановити як на звичайний комп'ютер, так і на телефон. Такі програми як Plus600, Tundra, Едеон дозволяють учням грати як з комп'ютером так і з напарником на одному пристрої чи по мережі. При цьому кожен хід суперники можуть здійснити тільки при дотриманні правил гри. Якщо ж діти хочуть відпрацьовувати правила вдома, то можна запропонувати гру в онлайні в соціальних мережах або на сервері Гамблер.

Кожен сучасний тренер, на нашу думку, має йти в ногу зі своїми учнями та передовими інформаційними технологіями. Саме тому ведення сайту зі свого виду спорту – це головний інструмент тренера, який може виконувати ряд функцій:

1. Рекламна – на сайті можна розташовувати афіші майбутніх турнірів, конкурсів, розклад занять та інші дані, необхідні для зацікавлення учнів та їх батьків.

2. Пізнавальна – тренер розміщує матеріали пізнавального характеру про результати навчання або виступів на турнірах. Учні можуть в коментарях задавати питання та отримувати на них відповіді у будь-який час, не виходячи з дому.

3. Навчальна – викладається матеріал з тем та даються завдання для самоперевірки. Особливо це може допомогти спортсменам, які пропустили одне чи декілька тренувань і бажають швидко освоїти зміст тренувань й наздогнати інших шашкістів. Відповіді можуть розміщуватись як на сайті, так і

відсилатися на електронну адресу тренера. Тренер має одразу ж перевірити виконані завдання та відповісти учням результати. Якщо учень бачить, що тренер приділяє увагу та оцінює його роботу, то зацікавленість у виконанні таких завдань, а отже й прогрес у навчанні буде істотний.

4. Виховна – на сторінках сайту можна розмістити інформацію про відомих шашкістів даного регіону, області або ж України, що буде виховувати повагу до спортсменів, патріотизм та стимулюватиме їх до навчання.

5. Розвивальна – на головній або на спеціально виділеній сторінці сайту можна розташовувати завдання для розвитку мислення, пам'яті та уваги. Це можуть бути необов'язково завдання з шашками, а й психологічні тести або посилання на них.

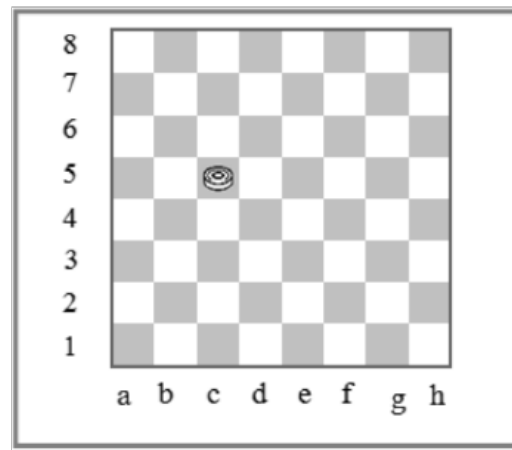
Тренер, який володіє таким арсеналом інформаційних технологій, ніколи не залишиться без уваги своїх учнів. Його тренувальний процес стане настільки цікавим, що більшість учнів із задоволенням будуть відвідувати тренування та брати активну участь у всіх конкурсах та видах діяльності під час занять шашками.

За нашими спостереженнями, значна кількість тренерів з шашок вважає, що розвиток таких важливих якостей як увага, пам'ять та мислення їх учнів відбувається мимовільно під час занять. Ми вважаємо, що тільки за правильної побудови завдань відбувається розвиток цих психологічних аспектів. Саме при спрямуванні завдань, що вимагають мислення учнів, у напрямках запам'ятовування та уважності ефективно відбуватиметься й розвиток різних видів пам'яті та уваги. Покажемо на практичних прикладах, як можна легко задіяти процеси мислення, запам'ятовування та концентрації уваги.

Приклад: Вправа для розвитку уваги та оперативного мислення шашкіста.

Гра «Не дай під бій».

1. У вас є 1 біла шашка (рис. 3.6).
2. Розстав швидко 12 чорних шашок суперника так, щоб жодна не побила твою.

Рис.3.6. Діаграма до гри «Не дай під бій»

Приклад: Вправа для розвитку пам'яті

Гра «Пригадай-ка»

1. Подивіться протягом 10 секунд на шашковий поле.
2. Складіть з карток по пам'яті назви 6 ігрових полів (рис. 3.7).

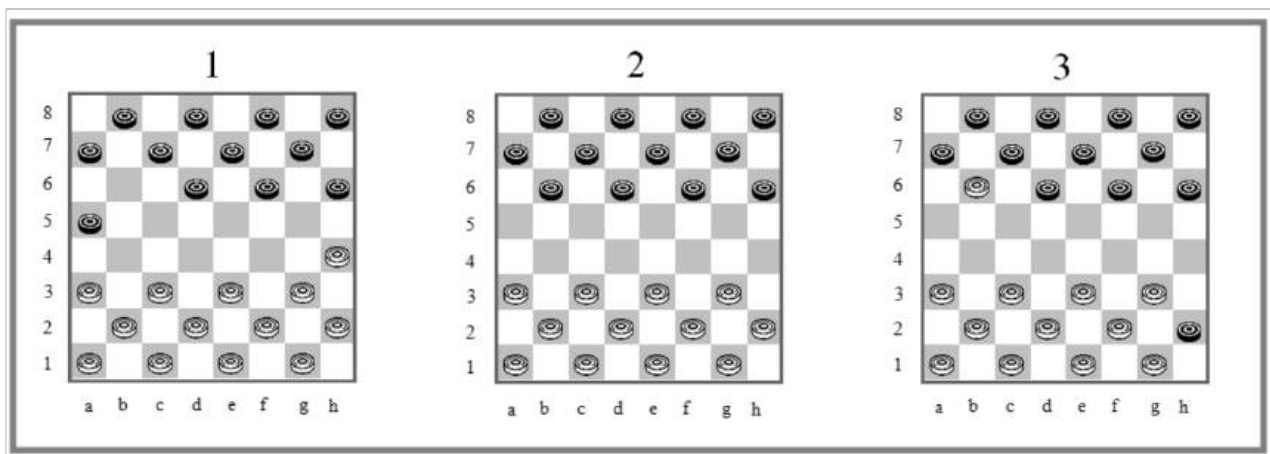
Рис. 3.7. Картки з буквами та цифрами для позначення полів шашкової дошки

Як показує досвід роботи багатьох тренерів та педагогів, саме самостійна робота надає можливість учню можливості «відриву» від інших членів спортивної секції у плані підвищення професіонального рівня.

Приклад: Вправа для розвитку мислення, уваги і зв'язного мовлення.

Гра «А я тебе перехитрю!».

1. У вас є 3 позиції з шашками (рис.3.8).
2. На який діаграмі шашки розставлені правильно?
3. Що неправильного ви побачили в інших позиціях?

Рис. 3.8. Діаграми до гри «А я тебе перехитрю!»

Це, звичайно ж, легше і активніше відбувається з учнями БП, але даючи завдання самостійного вирішення з першого року навчання тренер швидше мобілізує та підготовлює учнів до спортивних змагань, де вони матимуть змогу показувати свої власні уміння та навички гри в шашки. Під час виконання таких завдань перед тренером постає важлива задача – вислухати або перевірити рішення кожного підопічного, похвалити його зусилля та виправити або підтвердити правильність вирішення завдання. Саме оцінка діяльності учнів грає велику роль для його подальшого розвитку як спортсмена.

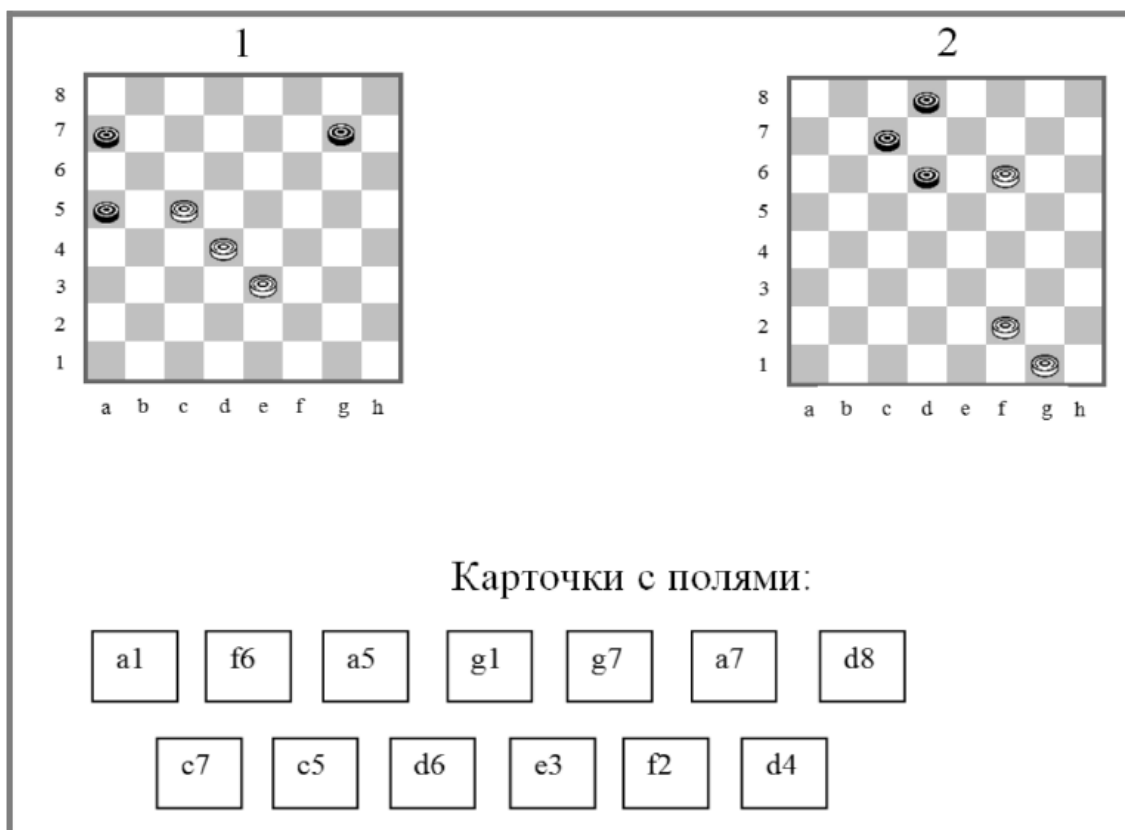
Так як шашки, як і шахи, по праву, вважаються видом спорту, то враховуючи досвід інших видів спорту, можна сказати, що тренування, проведене у формі звичайного шкільного уроку не дає значного прогресу у навчанні без застосування змагального характеру. Змагальний характер має проявлятися не тільки під час турнірів, а й під час вирішення завдань певного типу на кожному тренуванні. Виконання таких завдань можна реалізувати в таких видах діяльності шашкістів:

- індивідуальне тестування;
- робота в парах;
- робота в малих групах тощо.

Приклад: Вправа для розвитку уваги та логічного мислення шашкістів, вироблення співпраці в парі.

Гра «Найшвидша команда».

1. У вас є 2 позиції з шашками рис.3.9.
2. Також у вас є картки (з паперу) з назвами полів, на яких знаходяться шашки на дошці.
3. Подумайте і швидко знайдіть разом, до якої позиції підходять картки.

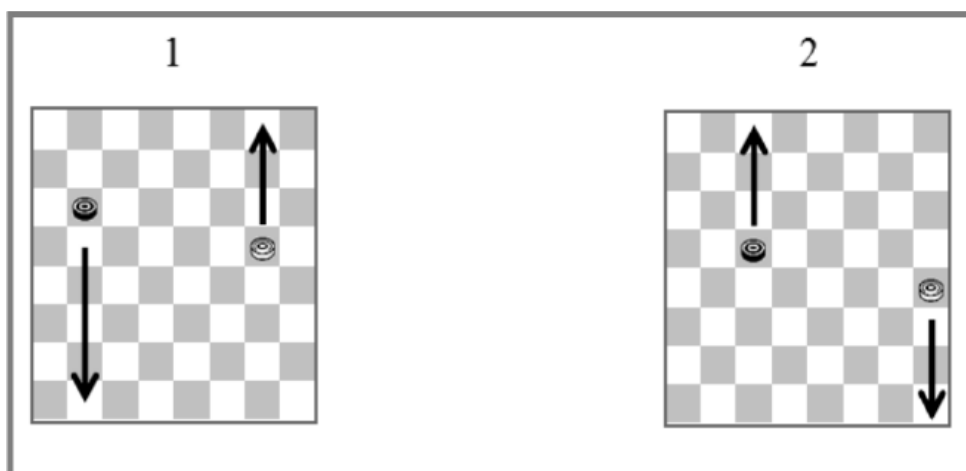
Рис. 3.9. Діаграми та картки для гри «Найшвидша команда»

Не секрет, що заняття шашками розвиває математичні здібності. Після занять шашками у дітей підвищується інтерес до навчання, поліпшуються здібності до логічних операцій, що створює сприятливі умови для розвитку інтелекту [75, с.6]. Але мало, хто з тренерів використовує зворотній зв'язок – навчання шашкам через знання з математики. Організація міжпредметних зв'язків шашок з іншими шкільними предметами показує значимість отриманих знань на цих уроках. На нашу, думку, використовувати такий напрямок необхідно там, де це полегшує сприйняття шашкового матеріалу. Пропонуємо переглянути такий випадок під час формування вміння розраховувати.

**Вправа для розвитку мислення шашкістів, використання
математичних знань при вирішенні позицій**

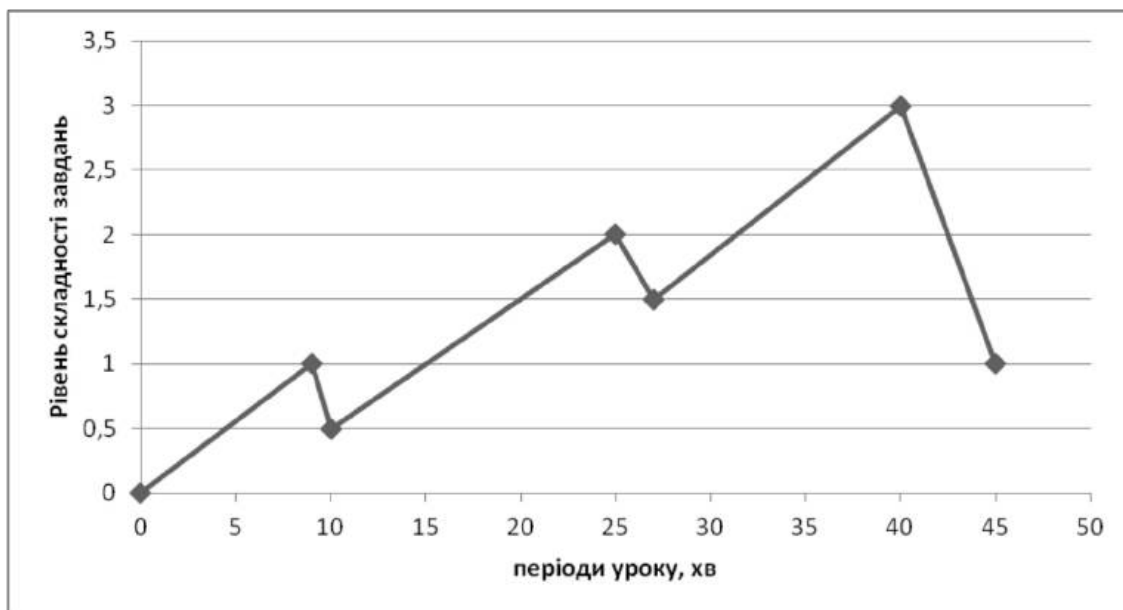
Гра «Хто швидше в дамки?»

1. Порахуй, скільки по прямій клітин від білої шашки до верхнього кінця поля (рис. 3.10).
2. Порахуй, скільки по прямій клітин від чорної шашки до нижнього кінця поля.
3. У кого клітин менше, той і швидше потрапить в дамки.

Рис. 3.10. Діаграми до гри «Хто швидше в дамки?»

Темп нарощування складності завдань з вивчення нової теми або узагальнення та систематизації знань з попередніх тем не має бути постійно зростаючим. Навіть дорослий шашкіст не в змозі витримати психологічного напруження, яке виникає під час постійно-зростаючого навантаження. Саме тому ми пропонуємо планувати складність завдань у хвилеподібній формі (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Динаміка навантажень під час тренування з шашок

З малюнку видно, складність завдань проходить три етапи зростання та спаду за тренування. Виходячи з цього пропонуємо такі етапи тренування:

- I. Перевірка домашнього завдання (7 хвилин).
- II. Мотивація навчальної діяльності (2 хвилини).
- III. Фізкультхвилинка № 1 – для зняття напруження з очей (1 хвилина).
- III. Актуалізація опорних знань (5 хвилин).
- IV. Вивчення нового матеріалу (10 хвилин).
- V. Фізкультхвилинка № 2 – рухові вправи (2 хвилини).
- VI. Закріплення вивченого на практиці (13 хвилин).
- VII. Підведення підсумків, завдання домашньої роботи. (5 хвилин).

Плавний початок заняття з перевірки домашнього завдання поступово ускладнює мотиваційний етап. Умовно після перших двох етапів досягається перший рівень складності завдань. Перша фізкультхвилинка зменшує напруження з очей та психологічне навантаження учнів. Наступний етап актуалізації опорних знань починається із завдань рівня 0,5. Надалі рівень складності постійно зростає і досягає максимально рівня 2 наприкінці вивчення нового матеріалу. Рухова фізкультхвилинка сприяє психологічному розвантаженню та частково реалізує фізичну підготовку юних шашкістів.

Наступний етап тренування, найдовший за часом та найскладніший за навантаженням, досягає рівня 3, після якого на останньому етапі підведення підсумків та завдання домашньої роботи значно спадає до 1.

Саме при такому розподілу складності спортсмен може відпочивати та знову мобілізувати свої сили для подальшого тренування, а остаточний результат діяльності надасть змогу розпочинати наступне заняття на рівні складності, вищому від початкового рівня попереднього тренування.

3.3. Педагогічний експеримент

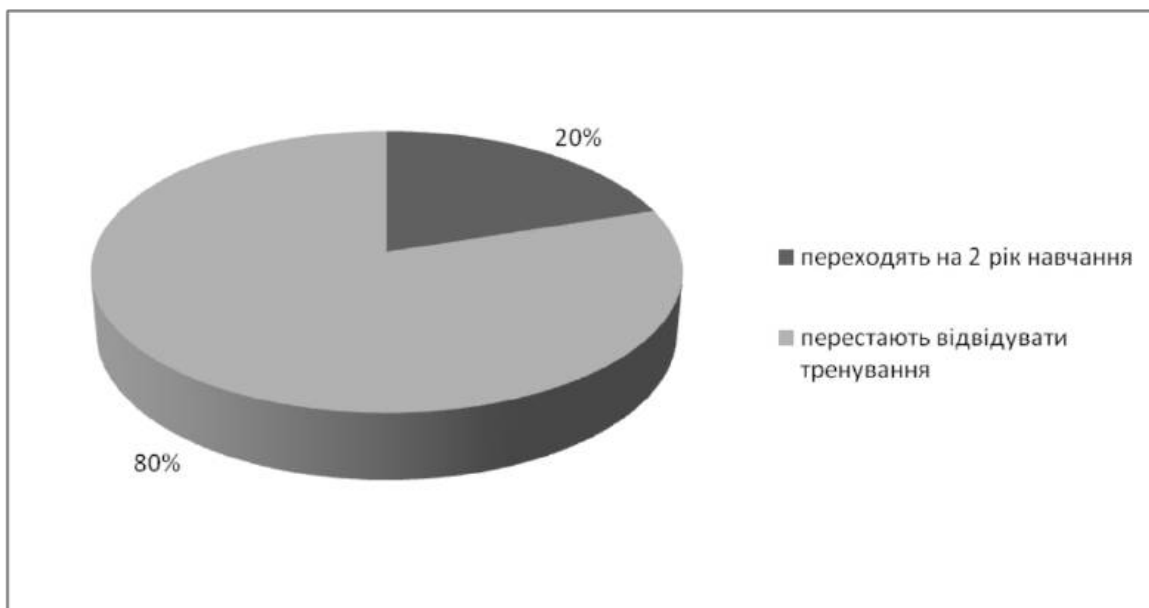
Перед початком основного педагогічного експерименту було проведено анкетування тренерів.

В процесі анкетування було опитано 10 тренерів різної кваліфікаційної категорії та керівників гуртків з шашок з різним стажем роботи в групах початкової підготовки шашкістів різних областей України. П'ять тренерів мали досвід роботи більше 10 років у підготовці спортсменів у вищевказаних групах спортивної підготовки та п'ять – менше 10 років.

Результати розроблених нами анкет для тренерів дали змогу:

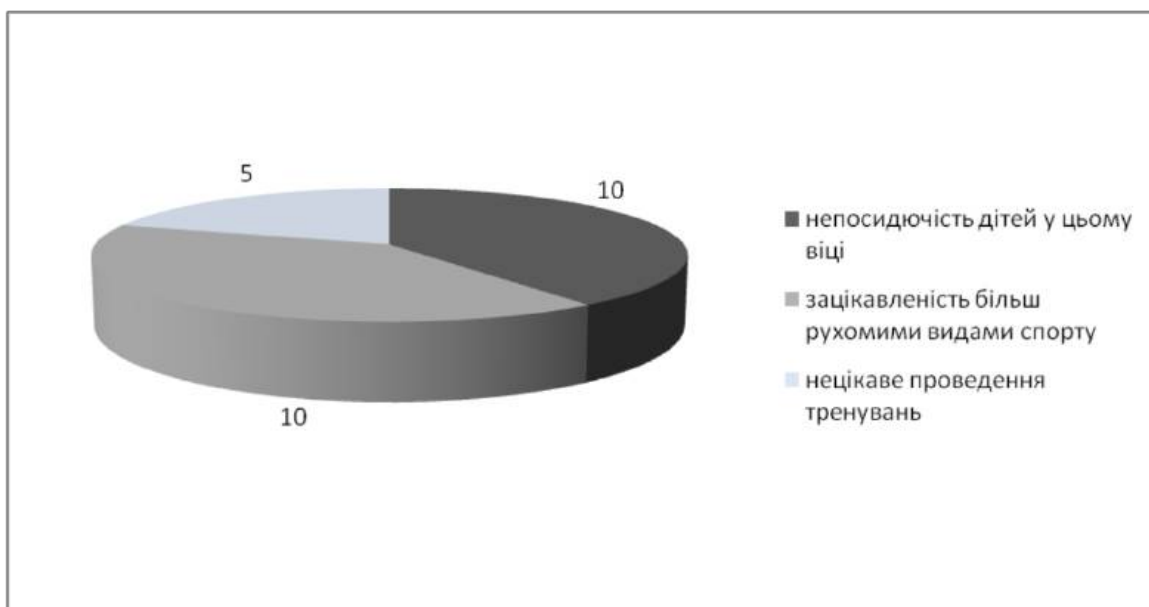
1) виявити рівень зацікавленості дітей молодшого шкільного віку у відвідуванні спортивних секцій та гуртків з шашок. За отриманими відповідями виявлено однозначну проблему сталості складу груп ПП-1 – лише 20% школярів що прийшли на початку року, переходять на другий рік навчання, інші 80% – перестають займатися даним видом спорту посеред навчального року (рис. 3.12).

Рис. 3.12. Сталість складу груп ПП шашкістів на першому році навчання

2) з'ясувати причини низької зацікавленості школярів до тренувань з шашок, основні з яких тренери вбачають у непосидючості більшості дітей цього віку та зацікавленості дітей більш рухомими видами спорту. А причину нецікавого проведення тренувань респонденти поставили на останнє місце. Нижче показано співвідношення визначених наставниками з шашок причин низького рівня зацікавленості дітей у заняттях з шашок (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Причини низького рівня зацікавленості дітей у заняттях з шашок у групі ПП-1

3) побачити проблеми тренерів у підготовці та плануванні занять у групах початкової підготовки, що зазначили 50% опитуваних тренерів.

Ми вважаємо, що дані анкетування констатують факт того, що всім респондентам потрібна методична допомога в організації тренувальних занять з шашок на першому році навчання, адже причини непосидючості дітей та зацікавленості іншими видами спорту можна вирішити за допомогою правильно організованого, різнопланового та цікавого тренування.

Під час проведення спостереження рівень активності учнів рахувався за сумою відповідей кожного шашкіста на тренуванні, як правильних, такі неправильних. Нами був розрахований показник середнього відсотку активності учнів під час тренувань на першому та другому місяці навчання в досліджуваних групах (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Динаміка активності шашкістів досліджуваних груп

Групи	1 місяць	2 місяць
КГ	50 %	25 %
ЕГ	75 %	90 %

Як бачимо, рівень активності юних спортсменів КГ на першому місяці навчання шашкам становив 50%. Це можна пояснити привабливістю для дітей самої гри та легкого сприйняття початкових тем. Наприкінці другого тренувального місяця спостерігається різке зниження активності шашкістів-початківців до позначки 25%, що пояснюється зниженням інтересу до однотипних та нецікавих тренувань. В свою чергу показники експериментальної групи першого місяця тренувань становили 75%, другого – 90%. Високий рівень активності та його позитивна динаміка шашкістів ЕГ обумовлені цікавою побудовою занять з шашок з використанням різноманітних форм діяльності учнів, направлених на більшу активність підопічних, а не вчителя.

Аналіз одержаних результатів спостереження обґрунтовує ефективність розробленої нами методики проведення тренувань у групах ПП-1 з метою активізації учнів.

На початковій стадії проведення експерименту за допомогою вищевказаних відповідних методик вивчення розумових якостей були визначені рівні уваги, пам'яті та логічного мислення в групах шашкістів, які брали участь у дослідженні.

Повторне тестування було зроблено після застосування системи завдань на всіх уроках теми, що вивчалась. Всі результати проведених методик та контрольних тестувань заносились до відповідних таблиць.

Отримані дані проаналізовані та надали змогу виявити процеси збільшення або зменшення показників рівнів уваги, пам'яті та логічного мислення тих спортсменів, які займалися за стандартною методикою, та учнів, що навчалися за досліджуваною методикою проведення тренувань.

За допомогою вищевказаного тесту «Коректурна проба» нами були визначені рівні розподілу, продуктивності та стійкості уваги. В таблиці 3.5 наведені результати тестування контрольної та експериментальної груп до і після проведення експерименту.

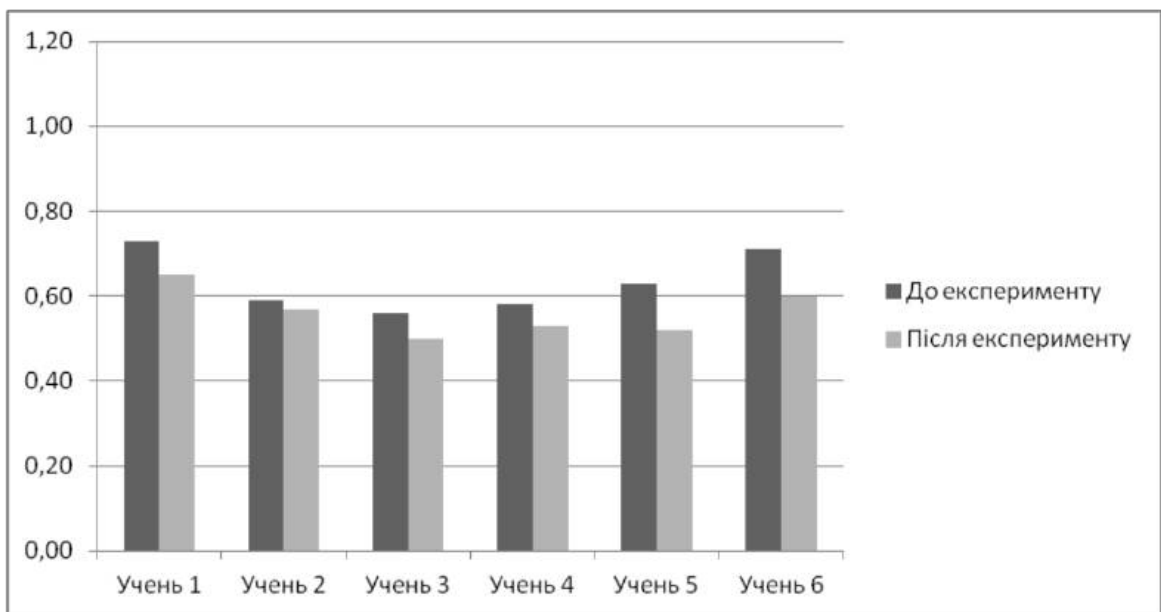
Таблиця 3.5

Динаміка зміни рівнів уваги шашкістів до та після експерименту.

Групи	Етап експерименту	Учень	Учень	Учень	Учень	Учень	Учень
		1	2	3	4	5	6
КГ	До експ.	0,73	0,59	0,56	0,58	0,63	0,71
	Після експ.	0,65	0,57	0,50	0,53	0,52	0,60
ЕГ	До експ.	0,75	0,60	0,55	0,57	0,65	0,70
	Після експ.	0,82	0,68	0,60	0,62	0,69	0,75

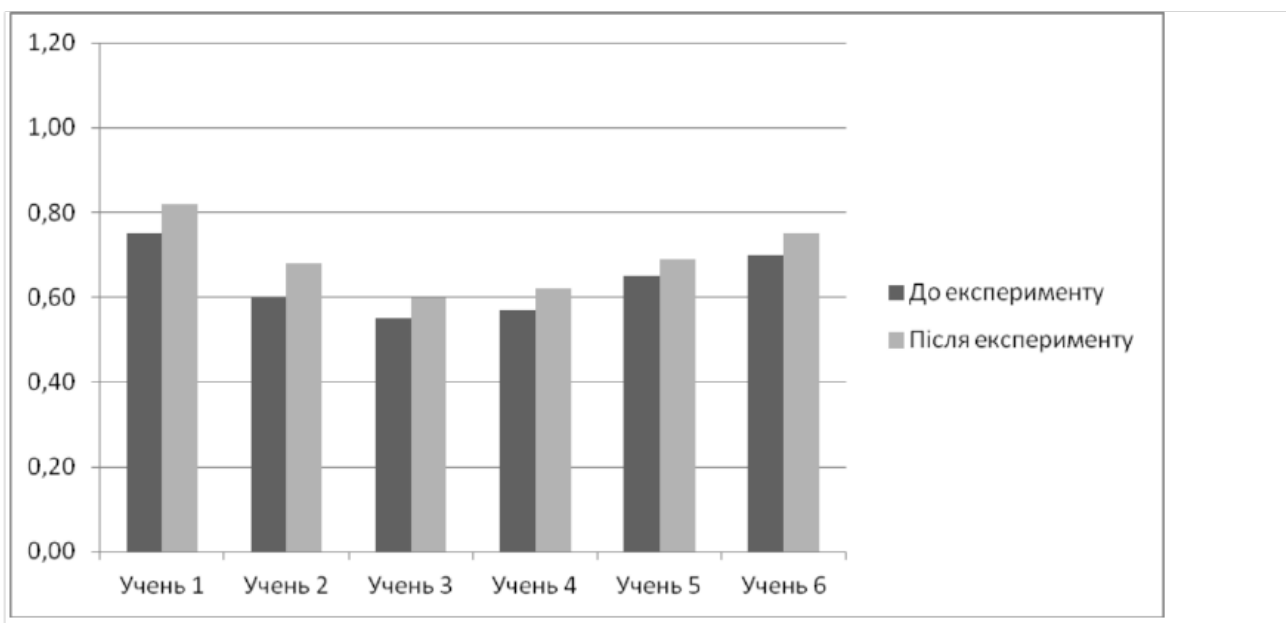
Після зроблених підрахунків можна побачити зниження рівнів уваги у всіх спортсменів контрольної групи, що, на нашу думку, говорить про невірний обрані види діяльності для навчання, які надокучують дітям та не концентрують їх увагу. У спортсменів експериментальної групи, навпаки, виявлено абсолютний приріст рівня уваги після дослідження у всіх її членів.

Нижче наведена діаграма порівняння розподілу рівнів уваги до експерименту та після нього в контрольній групі (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Динаміка зміни рівнів уваги шашкістів КГ до та після експерименту

Тенденцію росту рівнів уваги шашкістів експериментальної групи під час дослідження можна спостерігати на рис. 3.15:

Рис. 3.15. Динаміка зміни рівнів уваги шашкістів ЕГ до та після експерименту

За методикою визначення рівня розвитку логічних операцій Е. Замбацявічене ми розрахували рівні логічного мислення досліджуваних спортсменів. Результати подані у таблиці 3.6, яка демонструє зміни в логічному мисленні шашкістів до і після проведення дослідження в обох групах.

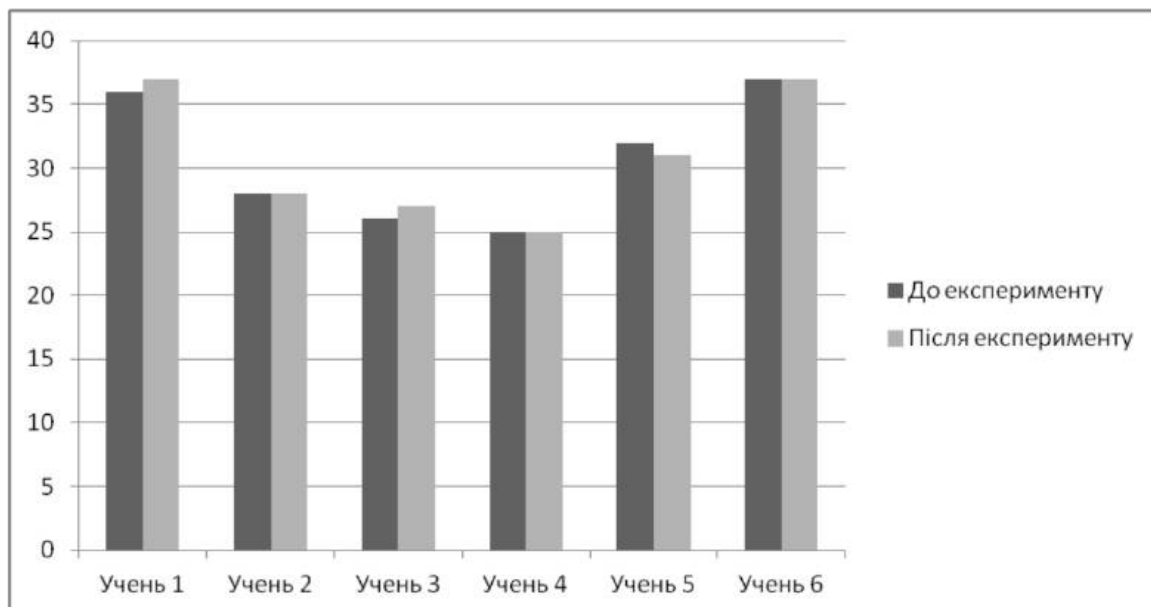
Таблиця 3.6

Динаміка зміни рівнів логічного мислення до і після експерименту.

Групи	Етап експерименту	Учень 1	Учень 2	Учень 3	Учень 4	Учень 5	Учень 6
КГ	До експ.	36	28	26	25	32	37
	Після експ.	37	28	27	25	31	37
ЕГ	До експ.	36	29	34	26	31	36
	Після експ.	38	32	35	28	33	38

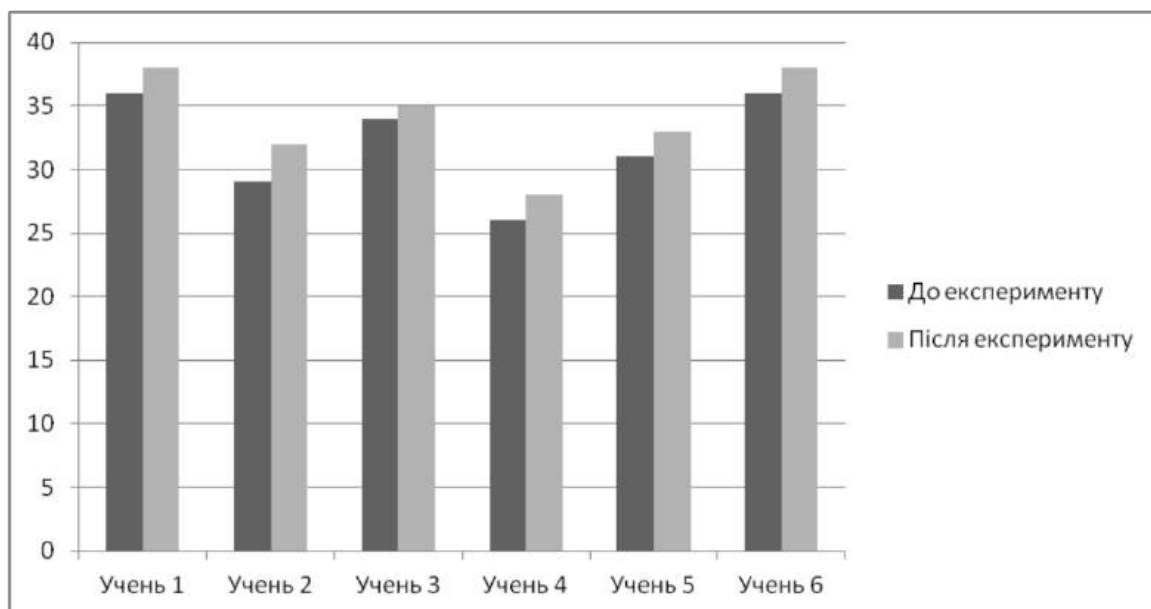
З даних, отриманих під час тестування та занесених до таблиці 2.3, ми з'ясували такі тенденції: у 33% спортсменів підвищився, у 50% – не зазнав змін та у 17% – знизився. Наведемо порівняльну діаграму, яка показує динаміку

зміни рівнів логічного мислення у досліджуваних з контрольної групи (рис. 3.16):

Рис. 3.16. Динаміка зміни рівнів логічного мислення до і після експерименту у КГ

На відміну від результатів попередньої групи у шашкістів експериментальної групи спостерігаємо тільки позитивну динаміку зросту показників логічного мислення, яку можна легко помітити з рис. 3.17:

Рис. 3.17. Динаміка зміни рівнів логічного мислення до і після експерименту у ЕГ

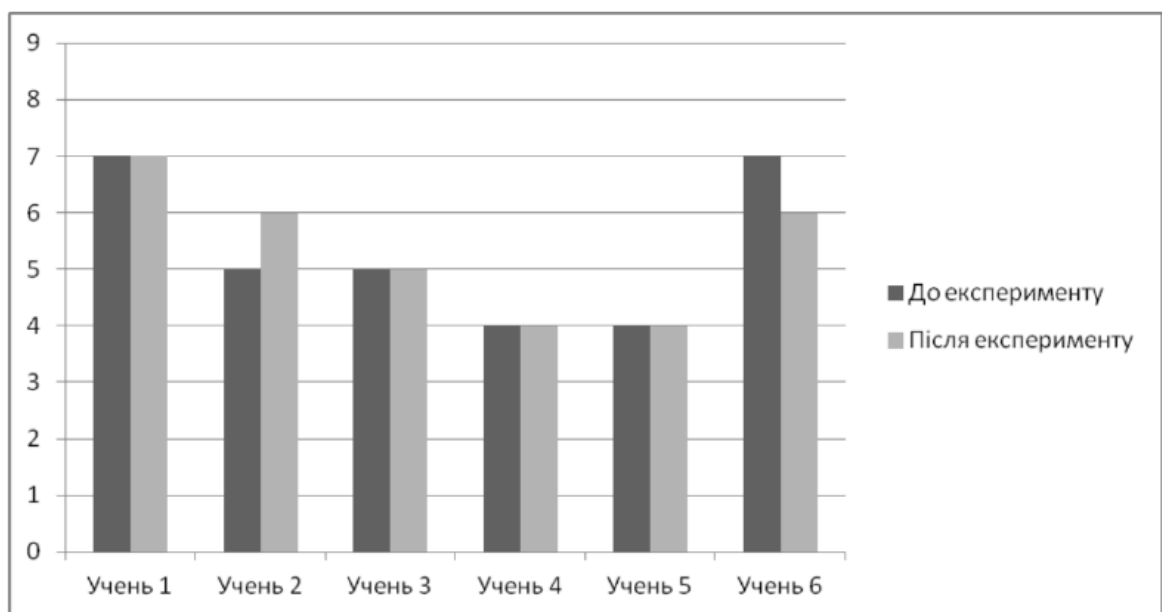
Досліджуючи рівні запам'ятовування школярів за допомогою тесту «Впізнання фігур», ми діагностували стан зорової пам'яті спортсменів ПП-1 груп, які брали участь у дослідженні. Одержані дані занесені до таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Динаміка зміни рівнів пам'яті до і після експерименту

Групи	Етап експерименту	Учень	Учень	Учень	Учень	Учень	Учень
		1	2	3	4	5	6
КГ	До експ.	7	5	5	4	4	7
	Після експ.	7	6	5	4	4	6
ЕГ	До експ.	7	6	6	5	4	8
	Після експ.	8	7	7	7	6	9

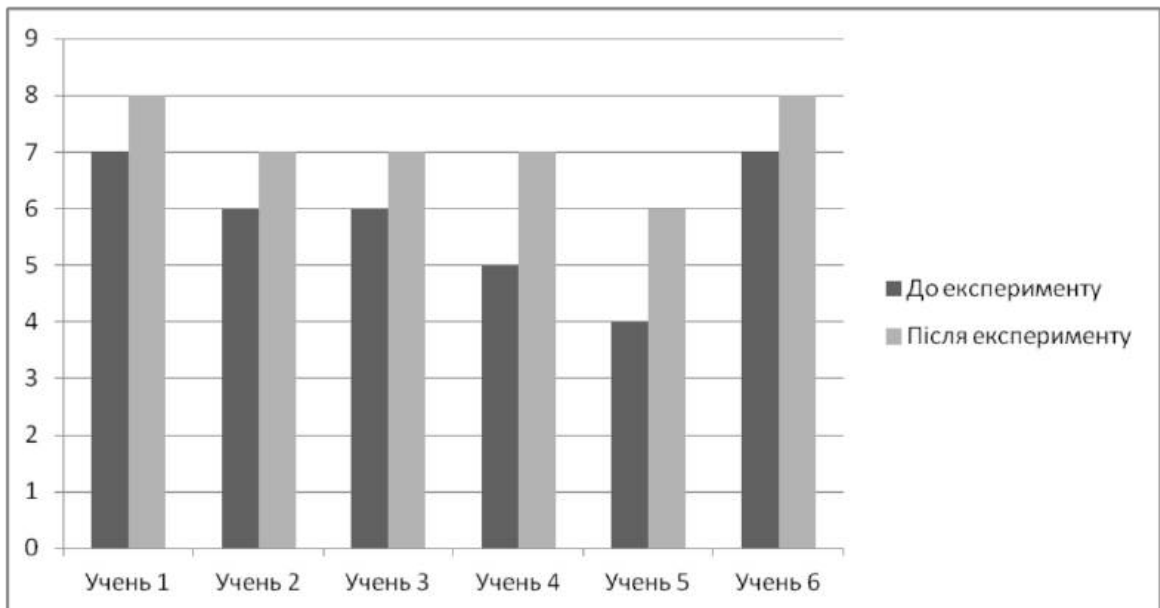
Аналізуючи вищевказані табличні дані ми звернули увагу на те, що у 17% учнів контрольної групи в результаті навчання за стандартною методикою рівень пам'яті збільшився, у 66% – змін не виявлено, у 17% – знизився. Продемонструємо динаміку зміни рівня пам'яті у КГ на рис. 3.18.

Рис. 3.18. Динаміка зміни рівнів пам'яті до і після експерименту в КГ

У всіх спортсменів, членів експериментальної групи, покращився рівень пам'яті, у деяких, навіть, на 2 пункти, що показує використання у методиці

видів діяльності, які розвивають процеси запам'ятовування. Приріст рівнів пам'яті членів цієї групи піддослідних подано на рис. 3.19.

Рис. 3.19. Динаміка зміни рівнів пам'яті до і після експерименту в ЕГ

У жовтні 2018 року наприкінці експерименту з метою виявлення набутих знань, умінь та навичок учасників КГ та ЕГ ми провели ряд тестувань наступних напрямків:

1) знання основних теоретичних понять вивченого матеріалу – відбувалось у вигляді тесту, в якому тренер пропонував відповісти на 10 запитань, відповіді на які були подані у формі «Так-ні», що полегшило проведення та підбиття результатів [Додаток Д];

2) практичне застосування правил гри – спостерігалось під час навчання в ігровій діяльності, сутність якого полягала у правильності виконання правил шашок під час "легких" партій, турнірних ігор, а також у зауваженнях дітей опонентам щодо їх порушення;

3) вміння вирішувати завдання самостійно – основа подальшого спортивного росту у даному виді спорту, визначалося під час конкурсів «Кращий комбінатор», «Майстер ендшпілю», які відбувались у змагальній формі та дозволяли шашкістам проявити свої індивідуальні професійні якості. Перший конкурс визначав кращий час виконання п'яти композицій, другий – кількість закінчень, вирішених з 5 хвилин;

4) вміння працювати в команді – виховує повагу до думки інших, дає змогу подивитися на гру зі сторони суперника, розвиває інтуїцію та комунікативні здібності. Перевірка розвитку цього вміння полягала у парній та груповій роботі учнів, де відмічались такі якості: а) доброзичливість, повага до товаришів, б) прислухання до думки інших, в) сумісний аналіз та вирішення завдання [Додаток Е].

5) результативність участі у змаганнях – першочерговий показник підвищення майстерності у будь-якому виді спорту. Між дітьми обох груп був проведений турнір за коловою системою, в якому кожен з членів КГ зіграв з кожним учасником ЕГ. При цьому шашкісти однієї групи не грали між собою. Таким чином було виявлено показник перемог учнів кожної досліджуваної групи [Додаток Є].

Отримані результати заносились до відповідних таблиць, на основі яких розроблена підсумкова порівняльна таблиця знань, умінь та навичок досліджуваних груп (табл.3.8).

Таблиця 3.8

**Зведена таблиця результатів контрольних тестувань шашкістів
досліджуваних груп**

Група	Знання основних понять (рівень навченості), %	Практичне застосування правил гри (рівень навченості), %	Вміння вирішувати завдання самостійно (рівень навченості), %	Вміння працювати в команді (рівень навченості), %	Здобуття перемог у змаганнях, %
КГ	50	30	30	22	15
ЕГ	92	88	90	80	85

Як бачимо лише учні контрольної групи показали середній рівень знань (30%) основних понять, вивчених за період дослідження. В свою чергу

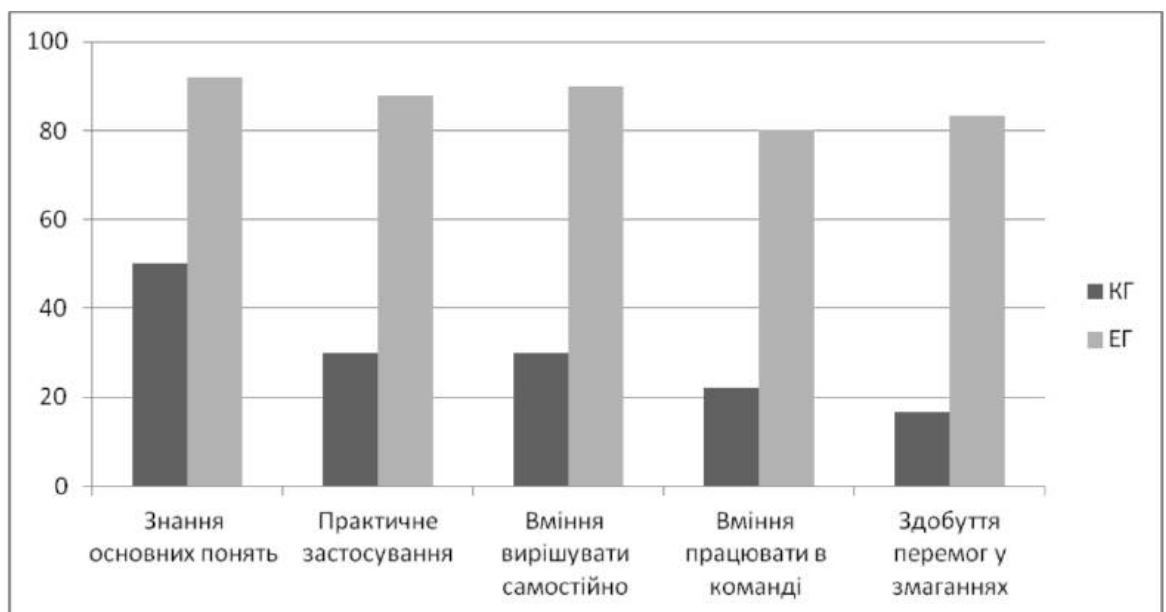
шашкісти експериментальної групи на високому рівні (92%) засвоїли шашковий матеріал.

Досліджуючи практичне застосування правил гри шашкістами обох груп, ми побачили, значну перевагу у рівні навченості з цього показника у членів ЕГ (88%) над учасниками КГ (30%).

Аналогічно до результатів попередніх показників вивчення рівня навченості самостійно розв'язувати завдання та вміння працювати в команді підтвердили більш якісне їх формування за розробленою нами методикою проведення тренувань.

Останній показник надав можливість побачити перші спортивні успіхи юних шашкістів. З цією метою нами були проведені змагання після першого та після другого місяця навчання. Перші результати турнірів проведених між учасниками КГ та ЕГ груп були приблизно однакові – 51,4% та 48,6% перемог відповідно, а після 2 місяця навчання кількість перемог відповідно склала 16,7% та 83,3%.

Більш наочно виглядають результати вищезазначених контрольних тестувань на рис. 3.20.

Рис. 3.20. Результати контрольних тестувань КГ та ЕГ

Виходячи з результатів контрольних тестувань та звертаючи увагу на те, що на початку експерименту діти були об'єднані у групи приблизно з

однаковим рівнем шашкових знань, можна впевнено зробити висновок про позитивний вплив запропонованої нами методики тренувань на процес навчання шашками.

Зіставивши дані, отримані в результаті проведених методик вивчення уваги, пам'яті та логічного мислення, педагогічного спостереження, експерименту та контрольного тестування, можна підвести висновок про ефективність розробленої методики проведення тренувань з шашок.

3.4. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Головними завданнями розробленої нами методики тренувань поставали подолання труднощів у процесі тренування шашкістів-початківців, а також досягнення перших спортивних результатів. Виходячи з цього, логічним постає перевірка отриманих результатів діяльності учнів у цих напрямках. Для цього ми перевірили основні показники успішності спортсменів: час виконання завдань конкурсу «Кращий комбінатор» та кількість перемог у вищезгаданих турнірах після першого та другого місяця навчання (табл.3.9).

Таблиця 3.9

Показники учнів контрольної та експериментальної груп до та після завершення дослідження (n=12)

Тестова вправа	Контрольна група (n=6)		Експериментальна група (n=6)	
	Після 1 місяця	Після 2 місяця	Після 1 місяця	Після 2 місяця
Конкурс «Кращий комбінатор» за часом виконання	280±6,85	269,33±9,27	274,83±6,59	218,83±10,37
	t-0,93		t-4,56*	
Участь у турнірі за кількістю перемог	3,00±0,57	0,83±0,34	2,83±0,34	4,17±0,44
	t-3,27*		t-2,41*	

Примітка: * – достовірні відмінності $p < 0,05$

За отриманими даними можна побачити, у спортсменів ЕГ відбулися позитивні достовірні відмінності в обох досліджуваних тестах. У членів КГ результати першого тесту не показали істотних змін у часі виконання, а у другому тесті визначена достовірність негативних змін, що відповідає зниженню кількості перемог у турнірі наприкінці навчання.

Як зазначалося на початку дослідження, сталість складу груп ПП-1 найактуальніша проблема тренерів, які мають досвід роботи в них. На основі цього ми підраховали кількість занять, без поважної причини пропущених шашкістами обох груп. Отримані дані занесені до таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Кількість пропущених занять під час експерименту

	Курс навчання			
	Вересень		Жовтень	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Кількість пропущених тренувань з шашок	18	3	27	1

Як бачимо юні шашкісти експериментальної групи майже не пропускали заняття з шашок під час експерименту, натомість учні контрольної групи пропустили значну їх кількість. Важливо відмітити факт збільшення пропусків тренувань спортсменів з контрольної групи. Велика різниця пояснюється не цікавістю школярів КГ до видів діяльності під час тренувань за стандартною методикою та привабливістю організації діяльності учнів за розробленою нами методикою тренувань.

Висновки до третього розділу

Спираючись на роботи провідних вчених та враховуючи результати особистих досліджень, нами було розроблено методика проведення тренувань з шашок у групах початкової підготовки першого року навчання.

В результаті аналізу даних психофізичних здібностей учнів виявлено, що експериментальна методика проведення тренувань з шашок позитивно впливає на рівень їх розвитку. Під час виконання контрольних тестувань учні експериментальної групи достовірно перевершили показники підготовленості учасників контрольної групи.

За період проведення педагогічного експерименту в учнів експериментальної групи в порівнянні з контрольною значно покращилися всі досліджувані показники.

Експериментальна перевірка авторської методики проведення тренувань шашкістів на етапі ПП продемонструвала її позитивний вплив на розвиток логічного мислення, пам'яті та уваги, оволодіння міцними початковими знаннями, сприяла формуванню стійкого інтересу до даного виду спорту. Все це дозволило показати добрі спортивні результати учням, які займалися за цією методикою.

РОЗДІЛ 4 ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1. Правила безпеки на заняттях з фізичного виховання

Вимоги безпеки під час проведення занять

4.1.1. Спортивний зал має бути підготовлений відповідно до вимог навчальної програми.

4.1.2. Обладнання необхідно розміщувати так, щоб навколо кожного гімнастичного снаряда була безпечна зона.

4.1.3. Перед кожним заняттям потрібно перевіряти стан снарядів: міцність кріплення; міцність розтяжок та ланцюгів; кріплення канатів, жердин, гімнастичних стінок тощо.

4.1.4. Для запобігання травматизму під час занять з гімнастики слід дотримуватись таких вимог: виконувати гімнастичні вправи на снарядах тільки в присутності вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту; укладати гімнастичні мати таким чином, щоб їх поверхня була рівною; перевозити важкі гімнастичні снаряди за допомогою спеціальних візків і пристроїв; виконувати складні елементи і вправи під наглядом учителя або фахівця з фізичної культури і спорту, застосовуючи методи і способи страхування відповідно до вправи; змінюючи висоту брусів, обидва кінці жердини піднімати одночасно; висовувати ніжки в стрибкових снарядах по черзі з кожного боку, піднявши снаряд; для змащення рук треба використовувати магнезію, яка зберігається в спеціальних ящиках, що виключають розпилювання.

4.1.5. Під час виконання учнями гімнастичних вправ поточним способом (один за одним) слід дотримуватися необхідних інтервалів, які визначає вчитель або фахівець з фізичної культури і спорту.

Вимоги безпеки під час проведення занять із легкої атлетики

4.2.1. Взуття учнів має бути на підшві, що унеможливило ковзання; воно повинно щільно облягати ногу і не заважати кровообігу. На підшві спортивного взуття дозволяється мати шипи.

4.2.2. Вправи з метання дозволяється виконувати тільки за командою вчителя фізичної культури. Кидки снарядів слід виконувати в напрямку розміченого сектору. Зустрічні кидки та кидки у напрямку бігової доріжки не дозволяються.

Перебуваючи поблизу зони метання, не можна повертатися спиною до напрямку польоту об'єкта метання.

4.2.3 При виконанні вправ фронтальним методом учні повинні розташовуватися в одну шеренгу на відстані не менше ніж 2 м один від одного.

Під час поточного виконання вправ з метання учні, які мають взяти снаряди в секторі, повинні переміщуватися за вчителем або фахівцем з фізичної культури і спорту безпечним маршрутом (як правило, з лівого боку на безпечній відстані від сектору).

4.2.4. Брати снаряди в руки, іти за снарядами можна тільки з дозволу вчителя або фахівця з фізичної культури і спорту. Не дозволяється виконувати довільні кидання, залишати без нагляду спортивний інвентар для метання, зокрема інвентар, який не використовується в цей час.

4.2.5. Спортивний снаряд назад до кола або місця метання слід переносити, ні в якому разі не кидати. Зберігати і переносити спортивний інвентар для метання треба в спеціальних укладках або ящиках.

Вимоги безпеки під час занять із спортивних ігор (футбол, волейбол, баскетбол, гандбол)

4.3.1. Під час занять із спортивних ігор учні мають виконувати вказівки вчителя фізичної культури або фахівця з фізичної культури і спорту, дотримуватись послідовності проведення занять - поступово давати навантаження на м'язи з метою запобігання травматизму.

4.3.2. Перед початком гри учні проводять розминку: відпрацьовують техніку ударів і ловіння м'яча, правильну стійку і падіння під час приймання м'яча, персональний захист.

4.3.3. Одяг учнів, які займаються спортивними іграми, має бути легкий, не утруднювати рухів, взуття у гравців - баскетболістів, волейболістів,

гандболістів - на гнучкій підошві типу кедів, кросівок, у футболістів - на жорсткій підошві.

Гравцям не слід носити на собі будь-які предмети, небезпечні для себе та інших гравців (сережки, ланцюжки, браслети, амулети тощо).

Під час проведення занять на відкритому повітрі у сонячну спекотну погоду учням необхідно мати легкі головні убори, по периметру поля для ігрових видів спорту необхідно розставити пляшки з водою.

4.3.4. Учням, які грають у футбол, слід мати індивідуальні захисні пристрої: наколінники, захисні щитки під гетри; воротарям – рукавички.

4.2. Гігієна праці й санітарія під час занять фізичними вправами

Гігієна (hygicinos – гр. та яка дає здоров'я) – наука про здоров'я вивчає зв'язок та взаємодії з навколишнім середовищем, а також вплив різних внутрішніх і зовнішніх факторів на здоров'я людини, нерозривно пов'язана із фізичним вихованням її, з фізичною культурою суспільства тому, що метою фізичного виховання є створення здорового працездатного і потрібного по своїх морально-психологічних якостях і фізичних як члена людського суспільства.

Саме вимоги для повноцінного фізичного виховання людини є вимогами гігієни. Саме поєднання фізичного виховання із гігієною складає поняття «фізична культура».

Санітарія (лат. sanitas – здоров'я) складова поняття «гігієни», розуміють методологію гігієни, тобто ті засоби, заходи, способи і методи розроблені гігієною для практичного втілення в життя людини і суспільства.

З перших хвилин життя людини він відчуває вплив гігієнічних норм і санітарних заходів, які засвоюються лікарями, батьками і родичами.

Вимоги до виконання санітарно-гігієнічних норм і заходів в повсякденному житті кожним чином людської спільноти (роду, сім'ї, племені, виробничих і інших колективах, народу, держави, нації) виховуються першими

у вихованні моралі – сукупності норм і вимог до його поведінки в суспільстві і норм задоволення його потреб відповідного його місця в ієрархії суспільства.

Що до гігієнічних норм і вимог то вони відбиваються у звичаях і традиціях народів, в релігійних і державних постановах. Відповідно що і їх невиконання карається громадським осудом, релігійними покараннями, адміністративними і судовими органами.

Саме в сфері фізичного виховання і спортивної діяльності формується і засвоюється санітарні норми, гігієнічні змагання і вміння у підрастаючого покоління. Кожний працівник фізичної культури, кожний спортсмен повинний тільки сам знати і повсякденно виконувати санітарні вимоги, бути прикладом для оточуючих, а і з перших кроків вчили своїх учнів здоровому способу життя.

Сучасні основи гігієни і санітарії фізичних вправ і спорту розроблені Петром Францієвичем Лесгафтом на початку ХХ сторіччя. Виховуючи необхідні фізичні і психічні якості в своїх учнів тренер повинен знати які і як різні вправи та інші фактори впливають на їх здоров'я і рівень тренуваності, повинний вміти враховувати і передбачити їх вплив плануванні навчально-тренувального процесу і змагальної діяльності. Відповідно з гігієнічними нормами він повинний вміти облаштовувати місця змагань і занять, вимагають від обслуговуючого персоналу і спортсменів в підтримці санітарних вимог, організувати режим дня і харчування.

Боротьба, бокс, групова акробатика, плавання за гігієнічними нормативами займають особливе місце серед інших видів спорту висовуючи підвищені вимоги до гігієни тіла спортсменів, що відображено і в «Правилах змагань» цих видів спорту.

Основні гігієнічні вимоги до спортсменів: і їх спортивної діяльності:

1. Поєднання загальної фізичної і спеціально-фізичною підготовкою;
2. Поступовість в збільшенні тренувального навантаження;
3. Раціональне чергування праці і відпочинку;
4. Повноцінне, збалансоване по складу харчування.

Зазначаємо, що три з указаних гігієнічних вимог співпадають з основними принципами фізичного виховання.

До цих 4-х основних загально-спортивних вимог, щодо спортивних єдиноборств можна додати ще одну вимогу – прискіплива увага єдиноборця до чистоти і здоров'я шкірного покриву тіла і волосся, бо за правилами змагань при шкірних захворюваннях атлет не допускається до змагань лікарем вже на зважуванні при якому він проводить зовнішній огляд повністю роздягнутих атлетів.

4.3. Пожежна безпека у спортивних залах

У спортивних залах висотою до нижнього поясу несучих конструкцій покриття 12 м і більш при використанні великорозмірного декоративного оформлення (на всю висоту залу) необхідно передбачити додаткові заходи щодо захисту цього оформлення (монтаж тимчасових водяних завіс, швидкоз'ємні кріплення і т. п.).

У неробочий час ключі від приміщень повинні знаходитися у чергового (сторожа).

Комплект ключів від технічних поверхів і приміщень, міжфермових просторів і в'їзних доріг повинен постійно знаходитися в черговому (диспетчерському) приміщенні з постійним перебуванням людей.

На випадок виникнення пожежі повинна бути забезпечена можливість безпечної евакуації людей, що знаходяться в будівлі (споруді). Проходи, виходи, коридори, вестибюлі, фойє, тамбури, драбини не дозволяється захарашувати різними предметами і устаткуванням. Всі двері евакуаційних виходів повинні вільно відкриватися у напрямі виходу з приміщень, будівель і споруд; закривати двері на замки і важко відчиняємі замки при проведенні змагань, тренувань, репетицій і культурно-видовищних заходів забороняється.

У коридорах, на сходових майданчиках і на дверях, що ведуть до евакуаційних виходів або безпосередньо назовні, повинні бути встановлені

приписуючи знаки «Вихід» згідно ГОСТ 12.4.026.76* «Кольори сигнальні і знаки безпеки». Тимчасові місця для глядачів (висувні, знімні, збірно-розбірні і т. п.), а також сидіння на трибунах критих і відкритих спортивних споруд не допускається виконувати з синтетичних матеріалів, що виділяють при горінні високо небезпечні речовини. Під тимчасовими місцями забороняється зберігання яких-небудь горючих матеріалів і устаткування, а також стоянка техніки. Простір під тимчасовими трибунами перед початком кожного змагання повинен очищатися від горючого сміття і висухлої трави.

Установка приставних сидінь на шляхах евакуації забороняється. Тимчасові сидіння в евакуаційних люках, призначені для розміщення фону на трибунах при проведенні спортивно-художніх свят, відкриття і закриття міжнародних змагань або інших міжнародних заходів, а також культурно-видовищних заходів, повинні бути знімними. Для їх швидкого демонтажу повинні бути передбачені спеціальні пристосування і виділено відповідну кількість осіб для виробництва цих робіт.

Приміщення будівель і споруд повинні бути обладнані системою сповіщення про пожежу і управління евакуацією. Система оповіщення про пожежу і управління евакуацією повинна забезпечувати реалізацію розроблених планів евакуації людей.

У сходових клітках будівель і споруд забороняється: влаштовувати робочі, складські і іншого призначення приміщення, прокладати трубопроводи з легкозаймистими (ЛВЖ) і горючими (ГЖ) рідинами, зберігати горючі матеріали, а також встановлювати устаткування і різні предмети, що перешкоджають пересуванню людей. Двері в протипожежних стінах і перегородках будівель і споруд, скління віконних і дверних отворів у внутрішніх стінах і перегородках на шляхах евакуації, а також в перегородках, що розділяють вестибюлі і фойє, пристрої для samozакривання дверей, що ущільнюють прокладки в притворах дверей повинні постійно знаходитися в справному стані. Розстановку крісел для глядачів в спортивних залах слід передбачати так, щоб не створювалися стрічні або пересічні потоки глядачів з

постійних і тимчасових трибун. При розстановці крісел на площі залу слід дотримувати вимоги Правил пожежної безпеки для театральних-видовищних підприємств і культурно-освітніх установ. Пристосування для кріплення тимчасових конструкцій для сидіння глядачів в критих спортивних спорудах, а також кріплення помостів, естрад, рингів і т.п. повинні міститися в справному стані. Установка таких конструкцій з несправними кріпленнями забороняється. Забороняється установка ґрат на вікнах приміщень будівель і споруд, за винятком приміщень для зберігання зброї і боєприпасів в тирах і стрільбищах. Зберігання спортінвентарю і інших матеріалів на стелажах слід проводити так, щоб вони не виступали за габарити стелажів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз науково-методичної літератури з шашок дозволив нам дізнатися про особливості системи тренувального процесу шашкістів, виявити сторони підготовки юних спортсменів даного напрямку. Спеціальна фізична підготовка є основним напрямком діяльності у процесі тренування шашкістів, ефективність якого неможлива без постійного педагогічного та медико-біологічного контролю.

2. Особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку дозволяють учням успішно почати займатися шашками, а тренерам – навчити їх базовим поняттям, умінням та навичкам. Це напряму залежить від розвитку у дітей логічного мислення, пам'яті та уваги.

3. Ознайомлення із особливостями тренувального процесу у групах початкової підготовки дає підстави виділити такі труднощі у роботі тренера: ліміт учбових годин з величезним обсягом теоретичного програмного матеріалу та надання більшої частини часу практичній підготовці юних шашкістів, невідповідність кількості годин, відведених на психологічну підготовку, та видів діяльності цього напрямку, передбачених програмою. Досвід тренерської роботи виявляє основні проблеми у роботі з дітьми цього віку у сталості груп шашкістів та їх спортивній результативності.

4. Обґрунтовано й розроблено методику тренування юних шашкістів.

Відмінною особливістю експериментальної методики від існуючих методик є комплексний підхід, який передбачає: використання різних вправ з шашкової тактики та стратегії та поступова зміна видів діяльності учнів, залучення всіх видів спортивної підготовки на кожному тренуванні. Для успішного використання цього підходу нами визначені основні напрямки роботи тренера під час занять:

- кожне заняття пов'язувати з попереднім та наступним;
- під час тренування використовувати не менше чотирьох різних видів діяльності учнів;

- обов'язково проводити всі або більшість видів спортивної підготовки шашкістів на кожному тренуванні;
- використовувати інформаційно-комунікаційні технології на різних етапах занять;
- розробляти або використовувати вже готові вправи на розвиток уваги, пам'яті та мислення шашкістів;
- надавати дітям більше можливостей самостійно та в групах вирішувати завдання;
- на кожному занятті пропонувати вправи змагального характеру;
- більшість вправ має носити ігрову форму, яка обов'язково направлена на оволодіння шашковою наукою;
- організовувати міжпредметні зв'язки через знання з математики, української мови та інших шкільних предметів;
- структуру тренування будувати з розподілом навантаження у хвилеподібній формі.

5. Експериментальна перевірка авторської методики показала її ефективність, що підтверджується достовірно кращими показниками серед учнів експериментальної групи, порівняно з контрольною групою, у проведених контрольних тестуваннях з вирішення комбінацій та результативності участі у спортивних змаганнях. Окрім цього з'ясований позитивний вплив даної методики на розвиток логічного мислення, пам'яті та уваги шашкістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажиппо О. Ю. Використовування комп'ютерних технологій в системі педагогічного контролю у спорті / О. Ю. Ажиппо, Т. І. Дорофєєва / Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 11. – С. 3–6.
2. Анастаси А. Психологическое тестирование. Кн.1.– М.: Педагогика, 1982.–320 с.
3. Арнхейм Р. Визуальное мышление / Зрительные образы: феноменология и эксперимент. Ч. 2.– Душанбе: Изд-во Тадж. ун-та.,1973.–98 с.
4. Ахметов Р. Ф. Сучасні тенденції використання інформаційних технологій у технічній підготовці спортсменів / Р. Ф. Ахметов, Т. Б. Кутек // Вісник Чернігів. держ. пед. ун-ту. – Чернігів, 2011. – № 86. – С. 15–18.
5. Бабаева Ю. Д. (1997). Психологический тренинг для выявления одаренности.–М.: Молодая гвардия, 1997.–416 с.
6. Бандурка И. В. Индивидуально-психологические особенности памяти как фактор успешной профессиональной деятельности: дисс. кандидата психол. наук: 19.00.01 / И. В. Бандурка. – Харьков, 2000. – 185 с.
7. Барский Ю. П., Голосуев В. М., Мамонтов А. В., Пименов В. С. Русские шашисты Саргин Д., Бодянский П., Шошин А. – М.: Физкультура и спорт,1985. – 208 с.
8. Белоусов В. Н., Давыдов С. И., Шац М. Б. Курс шашечных лекций книга первая.–Челябинск, 1998.–240 с.
9. Белоусов В. Н., Шац М. Б. Курс шашечных лекций книга вторая. – Челябинск,1995.– 240 с.
10. Берлинков Б. Л., Рокитницкий А. В. Шашечные партии белорусских мастеров.–Минск.:Полымя, 1983.– 272 с.
11. Борсук К. М. Психологія учіння як специфічна форма самостійної пізнавальної діяльності людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://socgum.mdpu.org.ua/index.php?option=com_mtree&task=viewlink&link_id=2027&Itemid=0

12. Бриж Н. «Розвиток творчих можливостей школярів»/Початкова школа, 2008. №2 – 19-23.
13. Брушлинский А.В. Субъект: Мышление, учение, воображение. – М.: - Воронеж: НПО «Модэк», 1996.–392 с.
14. Величковский Б. М. Функциональная организация познавательных процессов: дисс. докт. психол. наук. М.: Моск. ун-т, 1987.–с.49-61.
15. Вертгеймер М. Психология продуктивного мышления. М.: Прогресс, 1987.– 336 с.
16. Вигман В. Я. Радость творчества. – М.: Физкультура и спорт, 1986. – 160 с.
17. Виндерман А. И., Герцензон Б. М. Шашки для всех. – М.: Физкультура и спорт, 1983. – 128 с.
18. Витошкин Л. С. Секреты этюдного творчества. Минск.: Полымя, 1986. – 144 с.
19. Витошкин Л. С. Этюды в русских шашках антология часть 1. – Гомель.: Agis, 1996. – 176 с.
20. Витошкин Л. С. Этюды в русских шашках антология часть 2. – Гомель.: Agis 1997. – 152 с.
21. Витошкин Л. С. Этюды в русских шашках антология часть 3. – Гомель.: Agis, 1997. – 136 с
22. Витошкин Л. С. Этюды в русских шашках антология часть 4. – Гомель.: Agis, 1998. – 148 с.
23. Воробьева Е. В. Влияние способа общения на интеллектуальную продуктивность: дисс. на соиск. уч. степ. канд. психол. наук. – М.: Ин-т психологии РАН, 1997. – с. 54-70.
24. Выготский Л. С. О психологических системах / Собр. соч. Т. 1. – М.: Педагогика, 1982.–с. 109-131.
25. Высоцкий В. М. , Горин. Дебютная энциклопедия. – М.: Восток-издат.,2004.–304 с.
26. Гальперин П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка/ Вопросы психологии. № 1. –М.: Просвещение, 1969. – с. 15-25.

27. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П. Я. Гальперин / Исследования мышления в современной психологии: сб. науч. трудов. – М.: Наука, 1966. – С. 236–276.
28. Гамон Д. Как развить умственные способности, память и внимание/ пер. с англ. Н. Деревянко. – Харьков: Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород, 2009. – 320 с.
29. Генсерук Г. Р. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Генсерук Г. Р., Терноп. нац. пед. ун-т імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2005. – 20 с.
30. Герцензон Б. М., Гершт С. С. Волшебник русских шашек. – Л.: Лениздат, 1991. – 173 с.
31. Гетманова А. Д. Логика: Учебник для студентов педвузов / А. Д. Гетманова - М.: Высш. шк., 1986. – 288 с.
32. Гончарова М. А. Учись розмішлять: розвиток у дітей математических представлений, воображення и мышления. Пособие для начальных классов / М. А. Гончарова, Е. Э. Кочурова, А. М. Пышкало; под ред. А. М. Пышкало. - М.: Антал, 2010.- 112с.
33. Городецкий В. Б. Книга о шашках русские и международные шашки. – М.: Физкультура и спорт, 1990. – 320 с.
34. Городецкий В. Б. Книга о шашках. – М.: Физкультура и спорт, 1984. – 271 с.
35. Городецкий В. Б. Романтика шашек. – Минск.: Беларусь, 1970.– 256 с.
36. Гороховская Г. Г. Диагностика уровня сформированности компонентов логического мышления у младших школьников./Начальная школа №6, 2008г. – с.40.
37. Гребцова Н. И. Развитие мышления учащихся / Н. И. Гребцова / Начальная школа. – 1994. – № 11. – С. 24-27.
38. Гуревич К. М. Тесты интеллекта в психологии. / Вопросы психологии. № 2. – М.: Статистика, 1980 – с. 53-64.

39. Гутке Ю., Волраб У. Диагностические программы как вариант тестов обучаемости / Психодиагностика: теория и практика. – М.: Прогресс, 1986. – 120 с.
40. Дементий Л. И. Психологический практикум «Память» / Сост. Л. И. Дементий, Н. Ф. Лейфрид. Под общ. ред. Л. И. Дементий. – Омск : Омский гос. университет, 2003. – 124 с.
41. Денисова Л. В. Гіпермедійне інформаційне середовище навчання як засіб професійної підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Денисова; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Київ, 2010. – 22 с.
42. Забродин Ю. М., Лебедев А. Н. Психофизиология и психофизика. – М.: Наука, 1977. – 125 с.
43. Завалишина Д. Н. Психологический анализ оперативного мышления. – М.: Наука, 1985. – 364 с.
44. Исаев Г. Ф. Творческая лаборатория шашечного этюдиста. – Киев.: Здоров'я, 1989. – 168 с.
45. Калинин Д. М., Становский М. М. Шашечный этюд. – М.: Физкультура и спорт, 1982. – 55 с.
46. Кареліна А. А. Психологічні тести. У двох томах. Том другий. – М.: Владос, 2005. – 229 с.
47. Костюкевич В. М. Комплексна методика дослідження психофізичного розвитку дітей 5-7 років: – К., 2009. – 87 с.
48. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації: Навчальний посібник. – Вінниця: Планер, 2007. – 273 с.
49. Круцевич Т. Ю. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді. / Т. Ю. Круцевич, М. І. Воробйов, Г. В. Безверхня – К.: Олімпійська література, 2011. – 224 с.
50. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. [Електронний ресурс] / В. П. Кутішенко – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/17650302/psihologiya/pedagogichna_psihologiya.

- 51.Ладика П. Сучасні комп'ютерні технології у фізичному вихованні і спорті / П. Ладика, В. Бучок / Актуальні аспекти фізичного виховання, спорту і здоров'я людини: зб. наук. пр. – Тернопіль, 2013. – С. 128–134.
- 52.Левитес В. В. Задания для развития логического мышления: учеб. пособие для первого класса четырехлетней начальной школы. Монограф – Мурманск: Полиграфист, 2006. –105 с.
- 53.Лейтес Н. С. (1988). Ранние проявления одаренности. / Вопросы психологии. № 4. – М.: Академия, 1988. – с. 98-107.
- 54.Линдер И. М. А. Д. Петров первый русский шахматный мастер. – М.: Физкультура и спорт, 1955. – 246 с.
- 55.Литвинович В. С., Негра Н. Н. Курс шашечных дебютов. – Минск.: Полімя, 1985. – 255 с.
- 56.Литвинович В. С., Перченко И. Р. Школа позиционной игры. – М.: Физкультура и спорт, 1984.– 190 с.
- 57.Лукіна Т. О. Технологія розробки анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем: методичні рекомендації / Т. О. Лукіна. – Миколаїв: ОШПО, 2012. – 32 с.
58. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 272 с.
- 59.Маламед В. Р., Барский Ю. П. Курс шашечных окончаний международные и русские шашки. – М.: Физкультура и спорт,1989. – 464 с.
- 60.Маслюк Л. Як навчити мислити кожному дитині. /Початкова освіта, 2006. – №1- с. 46.
- 61.Менчинская Н. А. Вопросы методики и психологи начального обучения математике. / Н.А. Менчинска, М. И. Моро – М.: Уч пед. чиз, 1960, с.57.
- 62.Навчальна програма з шашок для дитячо-юнацьких спортивних шкіл [Електронний ресурс] / І. Ю. Куколева, О. Л. Компанієць, Д. С. Мариненко, Л. В. Сечин. – Київ, 2009. – 48 с. – Режим доступу: <http://ukrshashki.at.ua/forum/6>

- 63.Обухова Л. Ф. Концепция Ж. Пиаже: за и против. – М.: Педагогика, 1991. – 191 с.
- 64.Обухова Л. Ф. Этапы развития детского мышления. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – с. 92.
- 65.Обучение детей игре в шашки. Образовательная программа дополнительного образования детей [Электронный ресурс] / Ивашкова О. М. – Нерюнгри, 2015. – 7 с. – Режим доступа: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/raznoe/2015/11/01/obrazovatel'naya-programma-dopolnitelnogo-obrazovaniya-detey-obuchenie>
- 66.Осорина М. В. Экспериментальное исследование образных структур на разных уровнях мыслительной деятельности: дисс. канд. психол. наук. – Л.: Лен. ун-т, 1976. – с.56.
- 67.Петренко В. Ф. Психосемантика сознания. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988 – 208 с.
- 68.Петухов В. В. Образ Мира и психологическое исследование познания / Вестник Московского ун-та. Серия 14. Психология. № 4, 1984. – с. 13-21.
- 69.Пиаже Ж. Психология интеллекта / Избранные психологические труды. М.: Просвещение, 1969. – 659 с.
- 70.Пиаже Ж. Психология интеллекта. Перевод:А. М. Пятигорский.– Псб., 2003.– 75 с.
- 71.Платонов В. Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте: Учебник для студентов вузов физического воспитания и спорта. – К.: Олимпийская литература, 1997. – 583 с.
- 72.Равен Д. Педагогическое тестирование. Проблемы. Заблуждения. Перспективы. – М.: Когито-центр, 1999. – 144 с.
- 73.Решетников В. В.,Троцких Г. П. Василий Соков. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 208 с.
- 74.Романчук О. А. Юному шашкисту. – Свердловск.: Средне-Уральское кн. изд., 1988. – 208 с.

75. Семизорова В. В. Цікаві шашки. Програма з навчання дітей старшого дошкільного віку гри у шашки / Семизорова В. В., Романюк О. В., Дульська Г. П. – Тернопіль: Мандрівець, 2015. – 96 с.
76. Серeda В. Ю. Математична логіка в шкільному курсі математики: Посібник для самоосвіти вчителів / В. Ю. Серeda – К.: Рад. Школа, 1984. – 144 с.
77. Соминский С. С. Комбинационные идеи в русских шашках. – М.: Физульта и спорт, 1979. – 79 с.
78. Сухомлинский В. А. Об умственном воспитании. Киев: Радянська школа, 1983. – 725 с.
79. Сущенко А. В. Інформаційно-комунікаційні технології і засоби навчання в професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту / Сущенко А. В. // Вісник Запорізького нац. ун-ту. Серія: Фізичне виховання та спорт: [зб. наук. пр.]. – Запоріжжя, 2012. – № 1 (7). – С. 104–111.
80. Тайны шашечной игры. Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа спортивной направленности. [Электронный ресурс] / Акзигитов Р. Б. – Бугульма, 2017. – 16 с. – Режим доступа: <https://edu.tatar.ru/upload/storage/org5221/files/%>
81. Тур Г. І. Математична культура особистості у структурі філософського та психолого педагогічного знання / Г. І. Тур // [Текст]. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Зб. наук. праць / Редкол: І. А. Зязюн (голова) та ін. – Київ–Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2012. – Вип. 20. – 256 с.
82. Узнадзе Д. Психологические исследования. – М.: Наука, 1966. – с.384-385.
83. Урунтаева Г. А. Практикум по детской психологии / Г. А. Урунтаева, Ю. Г. Афонькина. – М.: Просвещение: Владос, 1995. – 291 с.
84. Ушакова Т. Н. Функциональные структуры второй сигнальной системы. – М.: Наука, 1979. – 247 с.

- 85.Фридман Л. М. Логико-психологический анализ школьных учебных задач / Л. М. Фридман // НИИ общей и педагогической психологии АПН СССР. – М.: Педагогика, 1977. – 208 с.
86. Хабінець І. У шашки грають усі. Підручники і посібники / І. Хабінець, В. Дудник.–Тернопіль, 2004.–144 с.
- 87.Хацкевич Г. И. 25 уроков шашечной игры. – Минск.: Полымя, 1980. – 260 с.
- 88.Холодная М. А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности / Психологический журнал. Т. 13. № 3. – 1992 –с. 84-93.
- 89.Холодная М. А. Структурная организация индивидуального интеллекта: дисс. докт. психол. наук. – М.: Моск. ун-т, 1990. – 192 с.
- 90.Холодная М. А. Структурный подход в психологическом исследовании мышления / Проблемы философии: основные принципы построения научных теорий. Вып. 77. – К.: Высшая школа, 1988 – с. 94-102.
91. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта: Учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академия, 2001. – 480 с.
- 92.Хоффман И. Активная память. – М.: Прогресс, 1986. – 312с.
- 93.Цирик З. И. Четверть века за шашечной доской. – Харьков, Прапор, 1965.– 155 с.
- 94.Цуканов Б. И. Анализ ошибки восприятия длительности / Вопросы психологии. № 3.–1985 – С.149-153.
- 95.Цукерник Э. Г. Антология шашечных комбинаций. – М.: Физкультура и спорт, 1987. – 384 с.
- 96.Чуприкова Н. И. Психология умственного развития: Принцип дифференциации. –М.: Столетие, 1997. – 480 с.
- 97.Шадриков В. Д. Деятельность и способности. – М.: Логос, 1994. – 210 с.
- 98.Шашки для начинающих. Дополнительная общеразвивающая программа [Электронный ресурс] / Никифоров Д. К. – Иркутск, 2017. –13 с. – Режим доступа:http://www.ddutirk.ru/pub/files/QA/5278/Programma_Nikiforov_SHashkil_god_1.pdf

99. Шашки. Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа. [Электронный ресурс] / Базанов С. А. – СПб., 2017. – 26 с. – Режим доступа: <http://center-okhta.spb.ru/files/96/%>
100. Шашки. Дополнительная общеобразовательная общеразвивающая программа [Электронный ресурс] / Насонова В. В. – СПб., 2017. – 19 с. – Режим доступа: <http://123spb.edusite.ru/DswMedia/shashki.docx>
101. Шмутьян Т.Л. Середина игры в шашки. – М.:Физкультура и спорт, 1954.– 307 с.

Додатки

Анкета для тренерів груп ПП-1 шашкістів

1. Чи маєте ви досвід тренування у групах початкової підготовки шашкістів?

_____

2. Вкажіть стаж роботи у цих групах _____

3. Чи виникає проблема сталості складу групи юних спортсменів?

_____

4. Який відсоток шашкістів, що прийшли на початку року, переходять на другий рік навчання? _____

5. Як ви вважаєте, що є основною причиною цієї проблеми:

- непосидючість більшості дітей цього віку;
- зацікавленість дітей більш рухомими видами спорту;
- нецікаве проведення тренувань;
- причина мені невідома.

6. У якій формі найчастіше ви проведення тренувань у групах початкової підготовки?

- лекція;
- бесіда;
- практична робота;
- свій варіант

_____

7. Скільки часу у вас займає підготовка до тренування в цих групах?

8. Чи хотіли б ви отримати методичну допомогу для підвищення ефективності тренувань у цих групах?

Додаток Б

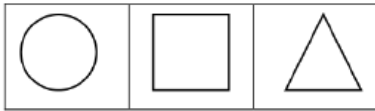
Протокол спостережень**АКТИВНІСТЬ УЧНІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ****Експериментальна група/Контрольна група**

№	Прізвище, ім'я учня	Заняття 1	Заняття 2	Заняття 3	Заняття 4	Заняття 5	Загальна активність учня протягом теми
1.							
2.							
3.							
4.							
5.							
6.							
	Загальна активність учнів під час уроку						

Тест «Коректурна проба»

Ім'я _____ Прізвище _____

Вік _____ Дата _____ Група (клас) _____

	▬	▮	△	□	○	△	⬠	☆		▮	○	○		△
	▮	○		☆		▬	○	△	⬠	○	○		☆	○
☆	○	▮	□	△		☆	△	⬠	○	▬	△	☆	△	○
□	☆	○	△	☆	△	▬	○	⬠	△	☆		△	□	▮
☆	○	▮	□	△		☆	△	⬠	○	▬	△	☆	△	○
☆	□	△		○	○	▮		☆	⬠	△	○	□	△	▮
▮	△	○	☆		○	○	⬠	△	○	□		☆		○
□	☆	○	△	☆	△	▬	○	⬠	△	☆		△	□	▮
☆	○	▮	□	△		☆	△	⬠	○	▬	△	☆	△	○
□	☆	○	△	☆	△	▬	○	⬠	△	☆		△	□	▮
☆	○	▮	□	△		☆	△	⬠	○	□	△	☆	△	○
☆	□	△		○	○	▮		☆	⬠	△	○	□	△	▮
▮	△	○	☆		○	○	⬠	△	○	▬		☆		○
□	☆	○	△	☆	△	▬	○	⬠	△	☆		△	□	▮
▮	△	○	☆		○	○	⬠	▬	○	▬		☆		○
□	☆	○	△	☆	△	▬	○	⬠	△	☆		△	□	▮

Додаток Г

Діагностика рівня розвитку логічних операцій

Бланк методики: _____ Прізвище

Поінформованість

У чобота завжди є...	Шнурок, пряжка, підощва, ремінці, гудзики.
1. У теплих краях живе...	Ведмідь, олень, вовк, верблюд, пінгвін.
2. У році...	24 місяці. 3 місяці, 12 місяців, 4 місяці.
3. Місяць зими...	Вересень, жовтень, лютий, листопад, березень.
4. У нашій країні неживе...	Соловей, страус, лелека, синиця, шпак.
5. Батько старший за свого сина...	Часто, завжди, ніколи, рідко, іноді.
7. Час доби...	Рік, місяць, тиждень, день, понеділок.
8. У дерева завжди є...	Листи, квіти, плоди, корінь, тінь.
9. Пора року...	Серпень, осінь, субота, ранок, канікули.
10. Пасажирський транспорт...	Комбайн, самоскид, автобус, екскаватор, тепловоз.

Виключення понять

1. Тюльпан, лілія, квасоля, ромашка, фіалка.
2. Ріка, озеро, море, міст, ставок.
3. Лялька, скакалка, пісок, м'яч, дзига.
4. Стіл, килим, крісло, ліжко, табуретка.
5. Тополя, береза, мухомор, липа, дуб.
6. Курка, півень, орел, гусак, індик.
7. Коло, трикутник, чотирикутник, олівець, квадрат.
8. Сашко, Вася, Богдан, Петров, Коля.
9. Число, ділення, додавання, віднімання, множення.
10. Веселий, швидкий, смутний, злий, здивований.

Узагальнення

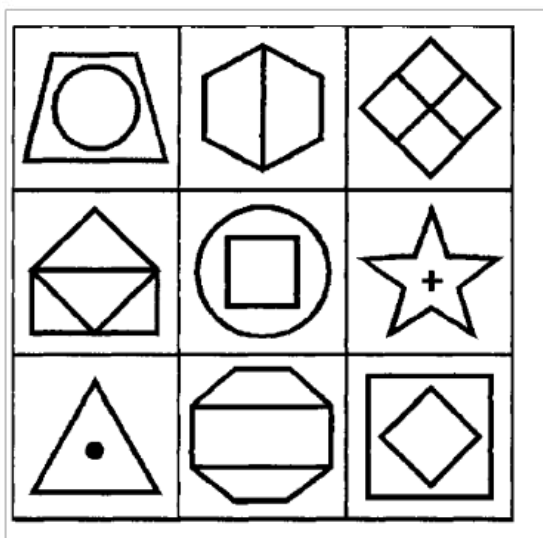
1.Окунь, карась...	6. Шафа, диван...
2.Мітла, лопата...	7. Червень, липень...;
3.Літо, зима...	8. День, ніч...
4.Огірок, помідор...	9. Слон, мураха...
5.Бузок, ліщина...	10. Дерево, квітка...

Аналогії

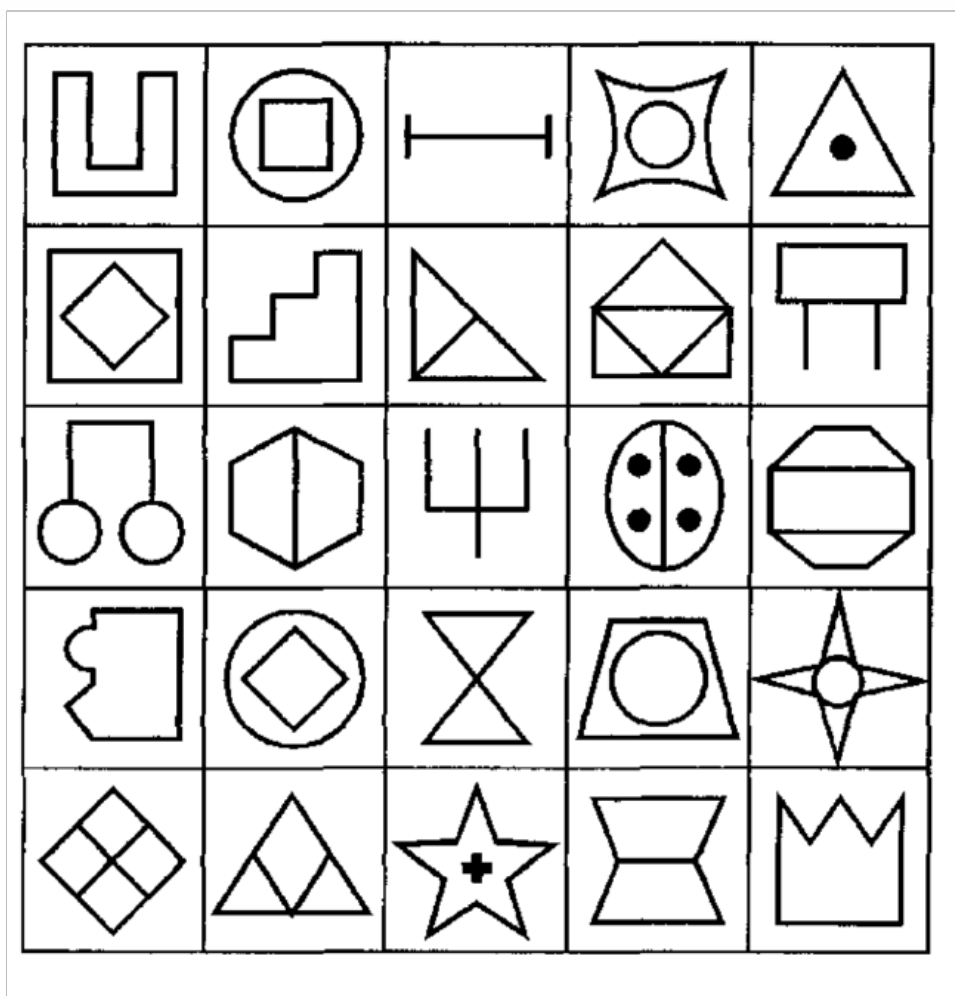
1.Огірок	гвоздика
овоч	бур'ян, квітка, роса, садок, земля
2.Город	сад
морква	грати, гриби, яблуня, колодязь, лавка
3.Учитель	лікар
учень	окуляри, лікарня, палата, хворий, медсестра
4.Квітка	птах
ваза	дзьоб, чайка, гніздо, пір'я, хвіст
5.Рукавичка	чобіток
рука	панчохи, підошва, шкіра, нога, щітка
6.Темний	мокрый
світлий	сонячний, слизький, сухий, теплий, холодний
7.Годинник	градусник
час	скло, хворий, ліжко, лікар, температура
8.Машина	човен
мотор	ріка, маяк, вітрило, хвиля, берег
9.Стіл	підлога
скатертина	меблі, килим, пил, дошки, цвяхи
10.Стілець	голка
дерев'яний	гостра, тонка, блискуча, коротка, сталева

Тест «Впізнання фігур»

Форма А. Таблиця 1.

Таблиця 2

Форма Б. Таблица 1

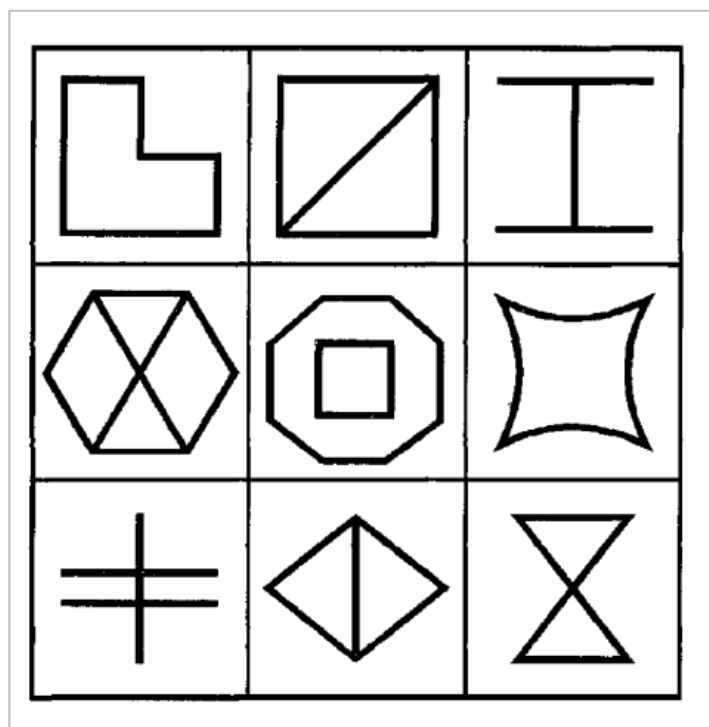
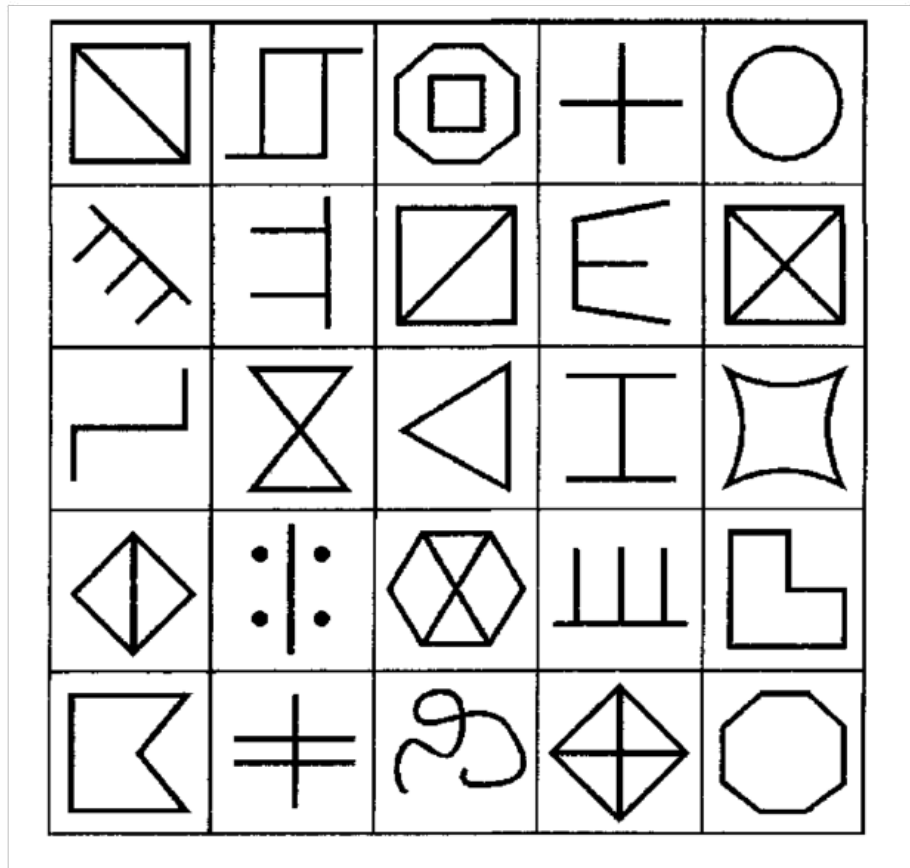

Таблица 2

Форма В. Таблица 1.

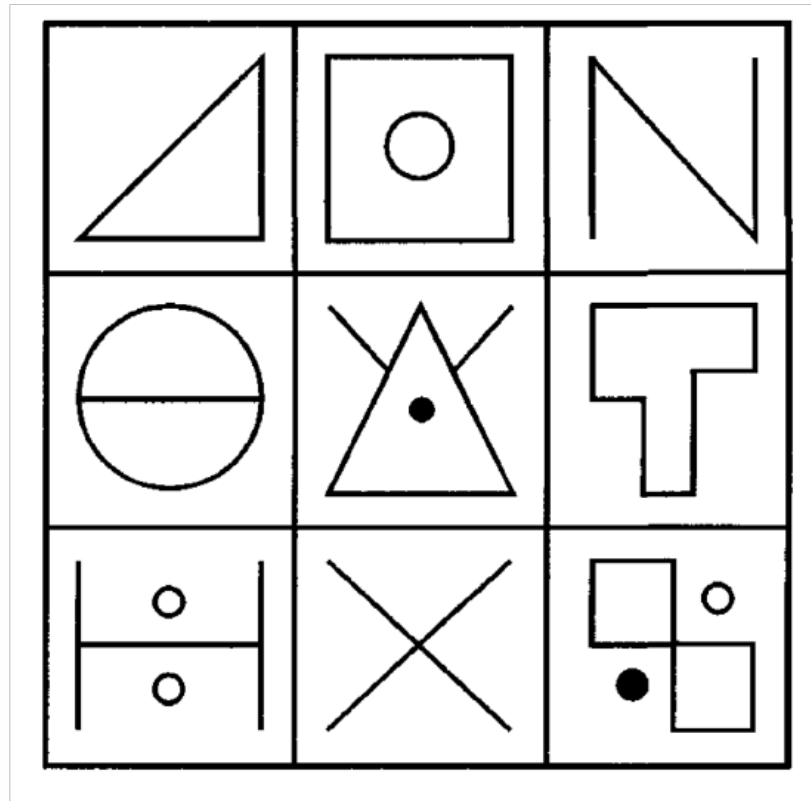
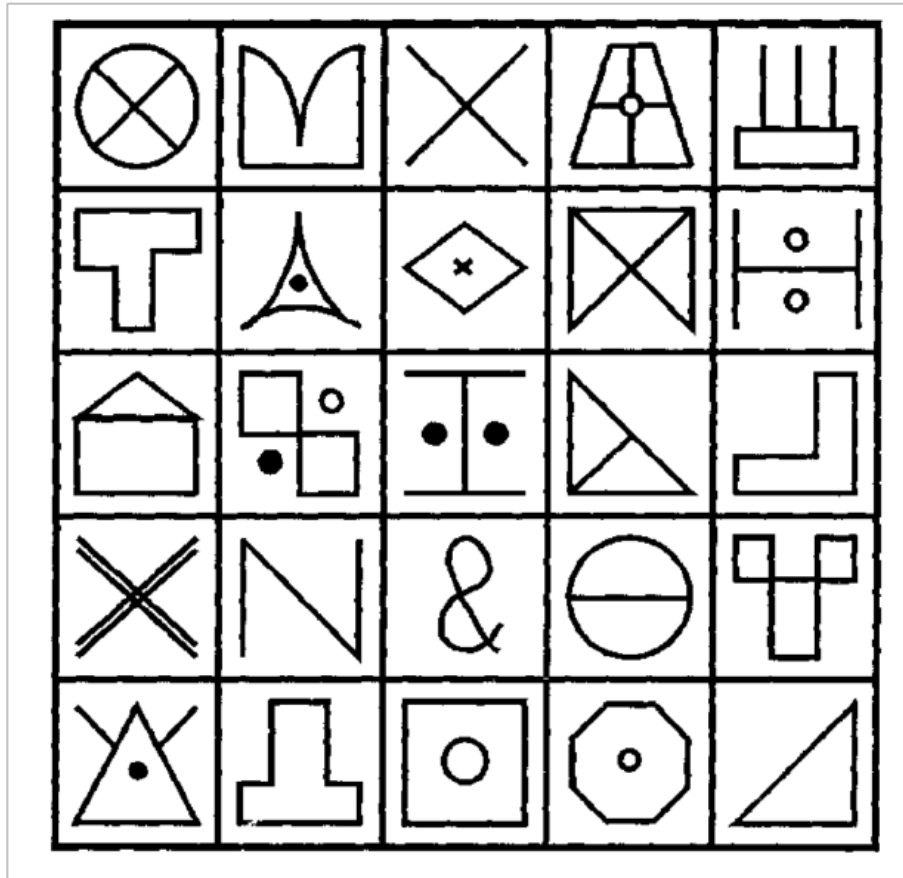

Таблица 2

Тестування шашкістів на знання основних понять

«А правда, що...»

(Відповіді: +/-)

1. У шашки грають два суперники?
2. На початку гри білих шашок більше, ніж чорних?
3. Хід назад можна робити тільки дамкою?
4. Бій в шашках необов'язковий?
5. Взяття шашки змушує зробити нею хід?
6. В шашках перший хід можуть зробити як білі шашки, так і чорні?
7. На шашковій дошці 64 клітинки?
8. Існує три результати гри в шашки?
9. Назва кожної клітинки шашкової дошки складається з букви та цифри?
10. Клітинка a2 має білий колір?

Ключ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
+	-	+	-	+	-	+	+	+	+

Вміння працювати в команді

Групи	Якості	Учень 1	Учень 2	Учень 3	Учень 4	Учень 5	Учень 6
КГ	доброзичливість, повага до товаришів						
	прислухання до думки інших						
	сумісний аналіз та вирішення завдання						
ЕГ	доброзичливість, повага до товаришів						
	прислухання до думки інших						
	сумісний аналіз та вирішення завдання						

№	Прізвище, ім'я	1	2	3	4	5	6	<i>бали</i>	<i>місце</i>
1.									
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									
10.									

Додаток Є

Таблиця результатів